

**OUDHEIDKUNDIGE
MEDEDELINGEN**

UIT HET RIJKSMUSEUM VAN
OUDHEDEN TE LEIDEN

35
(SUPPLEMENT)

1954

(NIEUWE REEKS)

DE LOERISTANBRONZEN
IN HET RIJKSMUSEUM VAN OUDHEDEN

Historie van de Marlik- Amlash vondsten.

Opgravingen: Hasanlu, Marlik Tepe, Garmabak, Japanse Opgravingen
Siyalk Geoy Giyan, Talyche Persan. Kuban.

Complexen waarmee dit in verband staat: Siyalk Necropool B, Scythische vondsten,
Luristan bronzen

Dateringen, op grond van opgravingen, op grond van stylistische vergelijkingen,

Algemene vondsten van dit type, snavelkannen, grijs aardewerk, bronzen, granaat-
appelversiering, zeboes, herten, steenbokken, (een aardegebonden-cultuur)
Speciale aanwinsten van het Museum.

Relaties met andere culturen, Inheems Perzische, Medische, Urarteische, Scythische
Achemenidische, Eurasiatische.

MINISTERIE VAN ONDERWIJS, KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN

OUDHEIDKUNDIGE MEDEDELINGEN

UIT

HET RIJKSMUSEUM VAN OUDHEDEN

TE LEIDEN

(NUNTII EX MUSEO ANTIQUARIO LEIDENSI)

ONDER REDACTIE VAN

DR. W. D. VAN WIJNGAARDEN

Directeur van het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden

SUPPLEMENT OP NIEUWE REEKS XXXV

W. D. VAN WIJNGAARDEN

DE LOERISTANBRONZEN

IN HET RIJKSMUSEUM VAN OUDHEDEN

UITGEGEVEN DOOR EN VERKRIJGBAAR BIJ
HET RIJKSMUSEUM VAN OUDHEDEN TE LEIDEN

1954

MINISTERIE VAN ONDERWIJS, KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN

DE LOERISTANBRONZEN IN HET RIJKSMUSEUM VAN OUDHEDEN

DOOR

DR. W. D. VAN WIJNGAARDEN

UITGEGEVEN DOOR EN VERKRIJGBAAR BIJ
HET RIJKSMUSEUM VAN OUDHEDEN TE LEIDEN

1954

IN HET RIJKSMUSEUM VAN OUDHEDEN
TE LEIDEN

Copyright 1954 by
Rijksmuseum van Oudheden, Leiden, Netherlands,
*All rights reserved, including the right to translate or to reproduce this
book or parts thereof in any form*

LITERATUUR

1. E. W. ANDRAE, *Vorderasien* (in: W. Otto, *Handbuch der Archäologie*, Erster Textband, München, 1939, S. 736-737, Erster Tafelband, Taf. 163).
2. MARIE-LOUISE BUHL, *Recently acquired Iranian antiquities in the Danish National Museum (Acta Archaeologica*, Vol. XXI, 1950, p. 183-210).
3. G. CONTENAU, *Les bronzes du Luristan* (*Genava* T. XI, 1933, p. 43-48).
4. W. DÉONNA, *Bronzes du Luristan* (*Genava*, T. X, 1932, p. 84-98).
5. N. FETTICH, *Bronzeguss und Nomadenkunst*, Praag, 1929 (*Skythica* II).
6. C. J. GADD, *Luristan bronzes* (*British Museum Quarterly*, Vol. IV, 1929-1930, p. 4, Pl. IV^b; Vol. V, 1930-1931, p. 109-110, Pl. LIV^k; Vol. VI, 1931-1932, p. 32, Pl. XV^a, p. 79-80, Pl. XXIX-XXX; Vol. VII, 1932-1933, p. 44; Vol. IX 1934-1935, p. 94).
7. —, *Luristan bronzes from the collection of Frank Savery* (*Transactions of the Oriental Ceramics Society*, Vol. XIX, 1942-1943, p. 33-36).
8. A. GODARD, *Les bronzes du Luristan*, Paris 1931 (*Ars asiatica*, T. XVII).
9. E. GRAEFFE, *Bronzen uit Louristan*, 's-Gravenhage, 1954.
10. V. GRIESSMAIER, *Sammlung Baron Eduard von der Heydt*, Wien 1936, no. 158-161.
11. FRANZ HANČAR, *Kaukasus Luristan (Eurasia septentrionalis antiqua*, Vol. IX, 1934, *Minns Volume*, S. 47-112).
12. —, *Zur Deutung einer urgeschichtlichen Kaukasischen Kunstform* (Ipek 1941/42, S. 63-75).
13. C. LANCASTER, *Luristan bronzes, their style and symbolism* (*Archaeology*, Vol. 5, number 2, June 1952).
14. L. LEGRAIN, *Luristan bronzes in the University Museum Philadelphia*, 1934.
15. E. H. MINNS, *Scythians and Greeks*, Cambridge, 1913.
16. A. MOORTGAT, *Bronzegeräte aus Luristan*, Berlin, 1932 (Staatliche Museen, Vorderasiatische Abteilung).
17. A. U. POPE, *The Luristan Bronzes* (*The Illustrated London News*, 8 Juni 1929, p. 983; 6 Sept. 1930, p. 388-391 en 418; 13 Sept. 1930, p. 444 en Pl. I; 17 Jan. 1931, p. 89; 22 Oct. 1932, p. 613-615; 29 Oct. 1932, p. 666-667).
18. H. A. POTRATZ, *Luristanfunde aus dem Mainzer Zentralmuseum* (Ipek 1941/42, S. 33-62).
19. —, *Das Kampfmotiv in der Luristankunst* (*Orientalia*, Vol. 21, fasc. I, 1952, p. 13-36).
20. ST. PRZEWORSKI, *Luristan bronzes in the collection of Mr. Frank Savery* (*Archaeologia*, Vol. 88, 1940, p. 229-269).
21. J. N. ROERICH, *The animal style among the nomad tribes of Northern Tibet*, Praag, 1930 (*Skythica* III).
22. M. ROSTOVITZEFF, *Iranian and Greeks in South Russia*, Oxford 1922.
23. —, *Le centre de l'Asie, la Russie, la Chine et le style animal*, Praag, 1929 (*Skythica* I).
24. —, *Some remarks on the Luristan bronzes* (Ipek, 1931 S. 45-56).
25. C. F. A. SCHAEFFER, *Stratigraphie comparée et chronologique de l'Asie occidentale*, London, 1948.
26. L. SPELEERS, *Nos bronzes perses* (*Bulletin des Musées Royaux d'Art et d'Histoire*, T. III, 1931, p. 56-63, p. 77-90).
27. —, *Nos nouveaux bronzes perses* (*Bulletin des Musées Royaux d'Art et d'Histoire*, T. IV, 1932, p. 56-71, p. 93-104, p. 115-119; T. V, 1933, p. 62-69; p. 86-95).
28. —, *Une épée en fer du Luristan* (*Bulletin des Musées Royaux d'Art et d'Histoire*, T. V, 1933, p. 121).
29. —, *Bronzes perses* (*Bulletin des Musées Royaux d'Art et d'Histoire*, T. VI, 1934, p. 42-43).
30. —, *Antiquités iraniennes* (*Bulletin des Musées Royaux d'Art et d'Histoire*, T. X, 1938, p. 35-45).
31. Miss FREYA STARK, *Luristan* (*Journal of the Royal Asiatic Society*, 1935, p. 241-251).
32. JOACHIM WERNER, *Zur Stellung der Ordosbronzen* (*Eurasia septentrionalis antiqua*, Vol. IX, 1934, *Minns Volume*, S. 259-269).

INLEIDING

De ontdekking der Loeristanbronzen, van wier bestaan vóór 1930 niemand op de hoogte was, maar wier naam thans onder de archaeologen gemeengoed is, en die een belangstelling hebben getrokken, als zelden aan een oudheidkundige vondst is ten deel gevallen, behoort tot de belangrijkste archaeologische gebeurtenissen van de laatste halve eeuw. Het merkwaardige daarvan is, dat zij niet het resultaat was van een goed georganiseerde wetenschappelijke expeditie, maar van een toevallige vondst, gedaan door een der leden van de inheemse stam der Loeren, woonachtig in de bergachtige provincie Loeristan in het Westen van Perzië.

Loeristan vormt heden nog, evenals in de oudheid, een van de minst toegankelijke delen van Perzië, tegenwoordig officieel Irân geheten. Het bestaat uit een aantal parallel van het Noordwesten naar het Zuidoosten lopende bergketens, die bij de klassieke auteurs de naam dragen van het Zagrosgebergte. Tussen deze bergruggen bevinden zich langgerekte, nauwe dalen, die zich hier en daar tot hoogvlakten verbreden, die nauwelijks vruchtbaar genoeg zijn om een arme, primitieve, landbouwende bevolking te onderhouden. Deze dalen worden doorsneden door rivieren en riviertjes, waarlangs van ouds de toegangswegen van het land lopen. Dit gebied vormt een afgesloten, geïsoleerd geheel. Reizigers, die in het land zijn doorgedrongen spreken over bijna onoverkomelijke hindernissen, die zij zijn tegengekomen: diepe ravijnen, woeste bergstromen en een ongastvrije bevolking, die zich verzet tegen het binnenkomen van vreemdelingen. Deze bevolking wordt heden gevormd door de Loeren, een twistziek en roofzuchtig volk met eigen taal, zeden en gewoonten, dat het gezag van de koning van Perzië niet erkent en zich als vrij en onafhankelijk beschouwt¹⁾.

Met een bijna dramatische onverwachttheid zijn in dit gebied omstreeks 1930 bronzen voorwerpen van tot nu toe onbekende typen en vormen in groten getale voor de dag gekomen. Het toeval wilde, dat in de herfst van het jaar 1928 een Loer bij het bewerken van zijn land een graf ontdekte en in dit graf bronzen voorwerpen aantrof, die hij meenam naar de stad Harsin, 40 Km. ten Zuidoosten van Kermansjah gelegen, bij de ingang van het land der Loeren. Bij het verhandelen daarvan bemerkte hij, dat hij vat had gekregen op iets van ongewone betekenis, en dit was voor hem een aanmoediging om in zijn land op onderzoek te gaan. Zijn zaken gingen zeer voorspoedig en zo verschenen vroeg in Maart 1929 de eerste Loeristanbronzen in de bazaars van Kermansjah, en kwamen vandaar in de kunsthandel.

Het gerucht van deze winstgevende ontdekking verbreidde zich snel door het gehele gebied der Loeren. De bevolking, van de waarde van deze vondst op de hoogte gebracht, ging op zoek naar de oude begraafplaatsen in het land en exploiteerde deze. In minder dan twee jaren werden meer dan 400 begraafplaatsen leeggehaald en enkele duizenden bronzen voorwerpen vonden grif hun weg naar de antiquairs van Kermansjah, Hamadhan en Teheran. Geen wonder, want de

1) Zie voor het karakter van het landschap: C. F. A. SCHAEFFER, *Stratigraphie comparée et chronologique de l'Asie occidentale*, London, 1948, Pl. LXVII-LXX.

marktwaarde der Loeristanbronzen steeg met de dag. Zij vonden een snelle afzet in de musea van Europa en Amerika en bij de kunsthandelaars en particuliere verzamelaars. Zij werden omstreeks 1930 iets als een modeziekte. Er is nauwelijks een museum in de oude en in de nieuwe wereld, dat zich zelf respecteert, of een particuliere verzameling van enig belang, of zij hebben toen een keurcollectie van deze merkwaardige stukken verworven²⁾. Daarbij was vooral van invloed het vreemde uiterlijk dezer bronzen, hun fraaie afwerking, hun goede conservatietoestand en hun mooie, donkergroene patina, die zozeer tot de verbeelding spraken, voorts ook de aanvankelijk met grote terughoudendheid en geheimzinnigheid verstrekte inlichtingen omtrent hun herkomst.

Het verderfelijke van deze ontwikkeling ligt voor de hand. De antiquairs hadden alleen belangstelling voor deze voorwerpen als handelsoBJECTEN; losgemaakt van de vondstomstandigheden daalden zij in hun waarde als historische oorkonden af tot voorwerpen louter en alleen van artistieke betekenis, tot curiositeiten. De door de vindsters en handelaren verstrekte inlichtingen omtrent de vindplaatsen en de vondstomstandigheden zijn wegens haar algemeenheid en onbetrouwbaarheid van weinig waarde. Het enige voordeel van de goede marktwaarde der Loeristanbronzen ligt in het feit, dat in korte tijd een naar verhouding hoger aantal van vondsten bekend is geworden dan onder normale omstandigheden het geval geweest zou zijn. Immers, het merendeel der in Vóór-Azië aan het daglicht gekomen bronzen voorwerpen is verdwenen, voordat zij in de wetenschappelijke wereld bekend werden. De herinnering is bewaard gebleven aan omvangrijke ontdekkingen van bronzen wapens, werktuigen, sieraden en vaatwerk in West-Siberië, in de Kaukasus en rondom de Kaspische Zee, maar slechts weinig stukken daarvan zijn aan de smeltkroes ontkomen. Maar hier in Loeristan hebben de handelaren er de Loeren van weten te overtuigen, dat het voordeliger was de antieke bronzen te verkopen dan hen te versmelten.

Het blijft echter te betreuren, dat er geen betrouwbare gegevens bestaan omtrent de omstandigheden, waaronder zij gevonden zijn. Toen zij in de handen der deskundigen kwamen, waren zij al door drieërlei handen gegaan: die van de vindsters, die hen opgroeven, die van de inheemse antiquairs in de bazaars, en die van de handelaren, die hen van het Oosten naar het Westen brachten. Dit gemis voelde men des te sterker, toen al spoedig de archaeologen zich voor deze ontdekking begonnen te interesseren en serieuze pogingen deden daarover iets meer te weten te komen, vooral toen in de jaren 1929-1932 de *Illustrated London News*, als altijd ook nu actueel op archaeologisch gebied, in een reeks van goed geïllustreerde artikelen, in brede kring de aandacht vestigde op deze merkwaardige bronzen. Nog in 1929 bezocht ANDRÉ GODARD, directeur van de *Service des Antiquités* van Iran, het land; hij was de eerste Europeaan, die een onderzoek naar deze ontdekking kon instellen; wij danken hem een volledig verslag van zijn bevindingen, dat in 1931 gepubliceerd werd en dat nog steeds een der uitvoerigste publicaties op dit gebied is. Hij herhaalde zijn bezoek in 1933 en deed er toen zelf opgravingen met steun van het gouvernement. In 1935 werd hij gevolgd door Sir AUREL STEIN, later door anderen. In 1931 heeft ook een onversaagde Engelse, Miss FREYA STARK, een deel van Loeristan bezocht en een rapport uitgebracht over de activiteit der Loeren als opgravers en over de ligging der vindplaatsen.

Deze vindplaatsen zijn de antieke begraafplaatsen, die over het gehele land verspreid liggen,

2) Een van de rijkste particuliere verzamelingen op dit gebied is die van de heer E. GRAEFFE, ambassadeur van België bij het Nederlandse Hof, te 's-Gravenhage, die vele jaren in Perzië heeft doorgebracht. Deze verzameling was in de zomer van 1954 in het Gemeentemuseum van 's-Gravenhage tentoongesteld.

altijd in de nabijheid van bronnen en van oude nederzettingen of steden, waarvan de ruïnen vaak nog aanwezig zijn. Elke begraafplaats bevatte verscheidene honderden graven, en ongeveer de helft daarvan leverde bronzen voorwerpen op, in het algemeen elk graf twee of drie stuks, soms vijf of zes. De graven zijn van een eenvoudige constructie, van rechthoekige of ronde vorm; de zijwanden zijn uit ruwe blokken natuursteen opgebouwd; de afdekking bestaat uit stenen platen. De afmetingen der rechthoekige graven zijn 2 m × 0.80 m à 1.20 m; de middellijn der ronde graven, die minder talrijk zijn dan de rechthoekige, bedraagt 1 m à 1.20 m. Meestal liggen de lichamen er in met opgetrokken knieën, op de zijde gekeerd; in enkele graven vond men hen in zittende houding, met de handen op de knieën. Soms waren twee of drie personen in één enkel graf begraven; in een klein gedeelte waren ook de paarden met hun meesters begraven. Deze graven hadden de dubbele grootte en bevatten in de regel de meeste bronzen, daar de paarden begraven werden voorzien van hun bidden en tuigonderdelen. In deze graven was geen afscheiding aangebracht tussen het lichaam van het paard en dat van zijn meester. In een enkel geval rustte de paardekop zelfs op de arm van de man en omhelsde deze arm feitelijk de kop van het dier. Een paar graven bevatten ook onderdelen van wagens en soms ook resten van kleding. Dit soort graven was alleen bestemd voor de mannen; de vrouwen werden begraven in grote aarden potten.

Uit deze graven nu zijn de bronzen voorwerpen afkomstig, die wij kennen onder de naam van Loeristanbronzen. Hiertoe behoren de volgende soorten: wapens, zoals pijlpunten, dolken en strijd-bijlen van verschillende vormen; werktuigen, zoals houwelen en handvatsels van slijpstenen, vaak met de originele stenen er nog in; sieraden, zoals armbanden en lange spelden, versierd met diermotieven, en oorringen; voorts onderdelen van het paardetuig, vooral bidden, soms nog gevonden in de bek van het paard; deze bidden zijn voorzien van wangplaten en de uiteinden dezer bidden zijn in tegengestelde richting omgebogen tot ogen voor het bevestigen der teugels. Verder: tuigringen van verschillend type en bellen. Een bijzonder merkwaardige groep vormen de decoratieve voorwerpen, bestaande uit twee tegen elkaar staande dieren, vaak met een heros in het midden, het geheel staande op een flesvormig voetstuk en daarop bevestigd door middel van een bronzen buis of pen. De bestemming dezer voorwerpen is onzeker; zij worden wel voor idolen, ceremoniële voorwerpen, mascotten of talismans gehouden, maar het kan ook zijn, dat zij op de rand van de wagenbak geplaatst werden om de teugels er om heen te winden of dat het topversieringen waren van staven. Ten slotte komt in deze graven ook veel bronzen vaatwerk voor in verschillende soorten. De graven der vrouwen bevatten bronzen sieraden, zoals ringen, armbanden en spelden met grote koppen.

Deze bronzen hebben de archaeologie voor een van de moeilijkste problemen van de laatste tijd geplaatst. Plotseling is hier een rijke en merkwaardige antieke beschaving in onze gezichtskring getreden, maar over dragers daarvan en over de datering der stukken verkeren wij in het onzekere. Kunnen wij in deze opzichten van de andere oude beschavingen in Vóór-Azië altijd nog iets meer te weten komen, doordat wij van de dragers daarvan geschreven documenten bezitten, hier is dit niet het geval. Ook de snelle vermeerdering van de bronzen heeft ons geen stap nader gebracht tot de oplossing van het raadsel van ouderdom en oorsprong, doordat de vondsten bijna alle uit de handel stammen en er dus geen opgravingswaarnemingen zijn vastgelegd, waardoor wij het archaeologisch bewijs missen. Daarbij komt, dat deze stukken heel eigenaardig zijn en zich niet laten onderbrengen bij de ons tot nu toe bekende beschavingen van Vóór-Azië, zodat het onderzoek ook langs deze weg niet kon voeren tot enige archaeologische determinering, datering of chronologische rangschikking. Toch heeft het groot aantal bronzen, dat nu voor het

onderzoek beschikbaar is, het mogelijk gemaakt om, ondanks het gemis van archaeologische bewijzen, enkele conclusies te trekken en gissingen te doen.

Hoewel deze stukken voldoende uiteenlopend van stijl zijn om aan te tonen, dat zij zich uit moeten strekken over een lange periode, is het toch nog niet mogelijk hen te dateren en chronologisch te rangschikken. De schattingen der geleerden lopen uiteen van 2000 vóór Chr. tot 200 na Chr.; maar deze grenzen zijn wel erg ruim genomen. Het is moeilijk uit te maken, hoe oud deze bronsindustrie in Loeristan is. Er zijn enkele stukken, o.a. een dolk met kort gevest en een houweel, die veel overeenkomst hebben met dergelijke stukken uit Oer, maar daarom behoeven deze stukken nog niet uit 2000 vóór Chr. of nog vroeger te dateren. En ook al nemen wij dat aan, dan toch bewijst dit niets voor de ouderdom der Loeristanse bronsindustrie, want deze stukken kunnen heel goed later geïmporteerd zijn of van een stroomtocht meegebracht. Verschillende dolken met spijkeropschriften vertonen veel overeenkomst met te Ras-Sjamra in Noord-Syrië, in een nederzetting van de 12e eeuw, gevonden dolken van hetzelfde type; het ligt voor de hand deze dan ook in de 12e eeuw vóór Chr. te dateren, maar ook hiervan geldt, dat zij in later tijd geïmporteerd kunnen zijn uit Mesopotamië in Loeristan. Vele van deze voorwerpen zijn gedeeltelijk van ijzer en moeten dus in de ijzertijd, in elk geval na 1000 vóór Chr. geplaatst worden, toen het ijzer meer in gebruik kwam, al was de bekwaamheid om het te bewerken nog beperkt. Met het oog op hun verwantschap met de Assyrische monumentale kunst, schrijft men sommige bronzen toe aan de 9e en 8e eeuw vóór Chr.; andere tonen verwantschap met de Neo-Babylonische kunst, weer andere geven een weerspiegeling van de Achaemenidische kunst.

Als terminus ad quem kan men voor deze voorwerpen de Hellenistische tijd vaststellen. Ten minste tot nu toe heeft men op deze bronzen geen enkele Griekse invloed kunnen opmerken, geen Griekse vorm of lijn, geen spoor van de Griekse geest, geen Griekse inscriptie. En wij weten, hoe machtig deze Griekse invloed is geweest in de Hellenistische tijd, hoe hij geheerst heeft over geheel Vóór-Azië tot ver in Centraal-Azië toe. Daarna bloeide op de Irânse hoogvlakte de Seleucidisch-Parthische kunst, maar ook daarvan vinden wij niets terug op de bronzen van Loeristan. Relaties met andere stijlen, vooral van die der bronsvondsten in de landen om de Kaspische zee, rechtvaardigen voor het ogenblik een datering in de duizend jaren tussen 1500 en 500 vóór Chr.; voorlopig moeten wij met deze algemene datering genoegen nemen; want het is nog te vroeg om enige nadere conclusies te trekken, al schijnt er thans algemeen een neiging te bestaan om in afwijking van de vroegere schattingen, het merendeel dezer bronzen te plaatsen in de Achaemenidische periode tussen 700 en 400 vóór Chr., ten tijde van de bloei van het Medische Rijk en kort voor en tijdens de grote expansie van het Perzische rijk onder Darius de Groote en zijn opvolgers. Inderdaad is dit wel heel verleidelijk, maar hoe meer bronzen men in handen krijgt, hoe meer men ontdekt, dat zij behoren tot verschillende perioden; zij veroorloven ons nog geen absolute datering, maar tonen ons wel duidelijk, dat de gehele voorraad der Loeristanbronzen een merkwaardig mengsel is; zij vertonen technische en stilistische bijzonderheden, die wijzen op uiteenlopende dateringen en op verwantschappen naar verschillende richtingen³⁾.

Ten aanzien van de beantwoording van de vraag naar de dragers van deze beschaving en de vervaardigers van deze bronzen neemt men vrijwel algemeen aan, dat de tegenwoordige

3) Zie voor de chronologie der Loeristanbronzen: C. F. A. SCHAEFFER, *Stratigraphie comparée et chronologique de l'Asie occidentale*, London, 1948, p. 477-495.

Loeren de rechtstreekse afstammelingen zijn van een bevolking, die van meer dan 2000 vóór Chr. af tot op onze dagen toe zonder onderbreking in Loeristan gevestigd is geweest. Deze bevolking heeft ons geen schriftelijke documenten uit de oudheid nagelaten, waaruit wij haar leren kennen. Daarentegen bezitten wij deze wel van de omwonende volken, waarmede zij in aanraking kwam. Al de oude bronnen zijn eenstemmig in hun mededelingen, dat in de Zagrosbergen de Kassieten woonden. De wetenschap heeft ons nog geen antwoord kunnen geven op de vraag: tot welk ras zij behoorden. Zij waren in elk geval van het blanke ras; hun taal was, blijkens enkele leenwoorden in het Babylonisch-Assyrisch, niet Semietisch, maar Indogermaans. Waarschijnlijk was het een Arische stam, verwant aan de Hethieten en Mitanni. Strabo zegt van hen: „het was een zwervend volk, gekomen van de oevers van de Kaspische Zee” en dat is zeer wel mogelijk. In de Elamietische teksten komen zij voor onder de naam Kussi, in de Assyrische teksten onder de naam Kaššu, bij de Griekse historici als Κοσσαῖοι. Zij treden voor het eerst in de geschiedenis op kort voor 2000 vóór Chr., toen zij trachtten in het vruchtbare Susiana door te dringen, maar door de Elamieten teruggeworpen werden; daarna keerden zij zich naar het Westen ten tijde van Sjamsjoe-iloena, de zoon van Hammoerapi en koning van Babylon (2050-2043 vóór Chr.). In het 8e jaar van zijn regering bedreigden zij de oostelijke grenzen van zijn rijk maar werden verslagen en teruggeworpen in hun bergen. Toch gaven zij hun pogingen niet op.

Ongeveer drie eeuwen na hun laatste échec verschenen zij, profiterend van een voor hen gunstige omstandigheid van de zwakheid der koningen, opnieuw in de vlakte en vielen Babylonië aan; zij maakten zich van de heerschappij meester en stichtten er een Kassietische Babylonische dynastie, die zich eeuwenlang wist te handhaven (1761-1165 vóór Chr.). Zes en dertig Kassietische koningen hebben over Babylon geregeerd; de laatste van hen werd overwonnen en gedood door de koning van Elam, die het land plunderde en zelf koning van Babylon werd. In deze 576 jaren onderhielden de Kassieten vreedzame betrekkingen of voerden oorlogen met de meeste beschaafde landen van die tijd: Elam, Assyrië, de Hethieten en Egypte. Zij beheersten Babylonië zonder zich echter te vermengen met de inheemse bevolking en zonder hun bergachtig vaderland te vergeten of het contact daarmee te verliezen. Maar, zoals het altijd gaat, wanneer een primitief volk over een meer beschaafd volk gaat heersen, zo namen ook hier de ruwe bergbewoners spoedig de zeden en gewoonten, zelfs het Babylonische schrift, van de onderworpen bevolking over; ja, ook het hele materiaal van artistieke vormen, in gebruik bij de meer ontwikkelde volken, waarmede zij in relatie waren gekomen, brachten zij over naar Loeristan. De Mesopotamische cultuur was meer ontwikkeld dan de hunne, en in de kunst der metaalbewerking was men in de vlakte meer bedreven dan in de bergen. En met deze kunst namen de Kassieten de artistieke vormen over, die zij eerst slaafs navolgden, en vervolgens overeenkomstig hun smaak ontwikkelden. Hun decoratieve stijl, tot nu toe alleen geometrisch en lineair, werd de Mesopotamische stijl. Gilgamesj, de Soemerische heros, de beschermer der kudden, de overwinnaar van monsters en wilde dieren had bij hen, een volk van krijgslieden en veebezitters, een ongemeen succes. Vele bronzen voorwerpen werden van zijn kop voorzien of van zijn traditioneel silhouet; hij werd de beschermer der Kassietische kudden en van hun eigenaars, in leven en dood.

Toen de Kassieten uit de vlakte verdreven en definitief in hun bergen teruggeworpen werden, hield de invloed, die de Babylonische beschaving op hen uitoefende, op. Zij spelen verder geen politieke rol meer, maar wij verliezen hen nog niet uit het oog. De Assyrische teksten vermelden de Kaššu nog en Griekse historici als Strabo en Polybius bevestigen, dat onder de Achae-

menidische en Sassanidische dynastieën de Zagrosbergen bewoond werden door oorlogszuchtige stammen, welke de centrale autoriteiten niet konden overwinnen ⁴). Inderdaad maakte ten tijde der Achaemeniden het Kassietische land deel uit van het Perzische rijk, maar vormde daarin eigenlijk een onafhankelijke staat. Alexander de Grootte bestreed en versloeg de Kassieten, maar of hij hen blijvend aan zich onderwierp is onzeker.

De hoofdelementen in het leven der bewoners van Loeristan waren in de oudheid: oorlog, plunderen, jacht, veeteelt en paardenfokkerij. Akkerbouw kwam eerst in de tweede plaats; het aantal akkerbouw-werktuigen, dat tot ons is gekomen, is naar verhouding van weinig betekenis. In de oudheid, evenals nu, werd de bodem op een primitieve wijze bewerkt en op een beperkte schaal, zodat het alleen voorzag in de locale behoeften. Hun huisdieren vormden hun grootste rijkdom: runderen, schapen en paarden. Er zijn voldoende bewijzen, dat het paard een grote rol bij hen speelde, niet alleen in de oorlog, maar ook als vervoermiddel. Aan het fokken van paarden heeft dit volk de grote bloei van zijn beschaving te danken. Daarvoor was Loeristan zelfs in later tijden bekend. De Kassieten hebben het eerst de bewoners van Soemer en Akkad van paarden voorzien; tevoren was dit dier in de vlakte onbekend; daar kende men slechts de ezel, waarom men aan het paard de naam van „ezel van de bergen” gaf. De paardenfokkerij en paardenhandel ontwikkelde zich sterk, toen de Assyriërs een groot wagenpark en een talrijke cavallerie organiseerden. Deze voorspoed zette zich voort in de nieuw-Babylonische en Perzische tijden. Strabo vertelt ons, dat onder de Achaemeniden 50.000 merries weidden in de hoge bergdalen ⁵).

Dit alles blijkt ook duidelijk uit de vondsten op de begraafplaatsen; immers daar zien wij, dat paardenbijzettingen algemeen waren, en onder de gevonden voorwerpen, waarin wapenen, sieraden en vaatwerk ook goed vertegenwoordigd zijn, komen toch onderdelen van het paardentuig zeer veel voor. Vele van deze onderdelen zijn zeer decoratief; zij tonen ons met hoeveel zorg en toewijding de tuigage was samengesteld. Het best bewaard zijn de paardenbitten. Het is een merkwaardig feit, dat het aantal paardenbitten onder deze bronzen naar verhouding zeer groot is. Daaruit kunnen wij concluderen, dat het paard in het leven van de voorvaders der Loeren van centrale betekenis is geweest. Deze paardenbitten bestaan uit drie stukken: twee identieke wangplaten, die bevestigd zijn aan de beide einden van het eigenlijke bit, een bronzen staaf, waarvan de uiteinden plat uitgesmeed en in tegengestelde richting omgekruld zijn tot een oog. Deze ogen dienden voor de bevestiging der teugels van leer. Naast het ongebroken bit komt ook het bit in twee in het midden aan elkaar geschakelde stukken voor. Deze wangplaten stellen veelal paarden voor, soms voorzien van tuig, maar zonder dat wij ons een denkbeeld kunnen vormen van de wijze, waarop het tuig was aangebracht. Daarnaast komen ook andere motieven voor, zo het geliefkoosde motief in de Loeristankunst van de mythische heros, strijdende met wilde dieren, soms ook stieren of bergschapen, al of niet gevleugeld voorgesteld. De binnenzijden der wangplaten zijn voorzien van een paar punten; bij het aantrekken der teugels prikten deze in de wangen van het paard. In het midden dezer wangplaten is een rond gat voor de bronzen staaf. Deze wangplaten moesten het bit beletten uit de bek van het paard te glippen. Zij moeten in het gebruik erg lastig zijn geweest voor het dier, vooral daar de eigenlijke bidden zeer kort zijn en maar een paar centimeters ruimte laten voor zijn bek. Men

4) *Polybii historiarum reliquiae*, V. 44, 7; H. L. JONES, *The geography of Strabo*, Vol. V, London, 1928, pp. 307, 309 (Book XI, cap. 13, 6).

5) H. L. JONES, *The geography of Strabo*, Vol. V, London, 1928, p. 311 (Book XI, cap. 13, 7).

heeft daarom ook wel eens beweerd, dat deze bidden, gezien hun geringe breedte, nooit dienst konden doen, maar vele vertonen duidelijke sporen van gebruik. Men zou dus het ras der paarden moeten kennen, waarvoor deze bidden bestemd waren. Zonder twijfel moeten dit paarden van een zeer klein ras zijn geweest met een fijne bek.

Een andere belangrijke groep van deze bronzen vormen die voorwerpen, welke bestaan uit een primitief voorgestelde menselijke figuur, worstelende met twee symmetrisch gegroepde, vaak fantastisch gevormde, tegenover elkaar staande dieren. Men heeft hierin ten onrechte willen terugvinden de hoofdkenmerken van het Zoroastrianisme. Het centrale beginsel daarvan was de universele strijd tussen de tegengestelde machten van goed en kwaad. De duidelijkste en volledigste uitdrukking daarvan zou in de Loeristankunst zijn de voorstelling van een primitieve mens, dragende een muts, versierd met stierenkoppen of -horens, in strijd gewikkeld met tegenover elkaar staande wilde dieren. Maar deze iconographische conceptie vinden wij terug in heel de kunst van Vóór-Azië en haar oorsprong reikt terug tot de vroegste fasen van deze kunst. Bij de Soemeriërs verheugde dit motief van de heros, strijdende met de wilde dieren zich in een speciale gunst. Vaak ontbreekt de heros in het midden en bestaan deze stukken alleen uit twee symmetrisch gegroepde, tegenover elkaar staande dieren met lange halzen. Door het midden van deze voorwerpen liep een holle buis, waarin een pen zat, waarmede deze stukken bevestigd waren op flesvormige bronzen voetstukken. Deze stukken zijn thans meestal gescheiden van de voetstukken, waarmede zij eens verenigd waren. De bestemming van dit samengestelde sieraad is nog onzeker, en het gebruik, dat men er van maakte, is tot nu toe niet verklaard. Er is geen enkel bewijs, dat het rechtvaardigt om er een cultische betekenis aan toe te schrijven; toch wijst hun karakter er wel op, dat zij een of andere ceremoniële bestemming gehad moeten hebben.

Een paar geïsoleerde specimina van deze bronzen waren reeds vóór 1930 bekend, maar zij brachten de geleerden in verlegenheid, omdat zij te gering in aantal waren om zich een oordeel te kunnen vormen over hun betekenis en een datering vast te stellen. In het Brits Museum waren al een paar van deze nog steeds raadselachtige versiersels in de vorm van twee tegenover elkaar staande dieren ter weerszijden van een centrale buis; zij stonden in de Assyrische collectie. In de Middeleeuwse afdeling van dit museum stonden drie voorbeelden van de karakteristieke paardebitten met wangplaten in de vorm van dieren, maar niets was bekend omtrent hun herkomst. Algemeen werden zij aan de Parthische periode toegeschreven; dit bleek later niet ver van de waarheid te zijn, maar deze toeschrijving was toch niet meer dan een gissing. Ook het Louvre had reeds enkele van deze stukken verworven; men geloofde toen, op gezag van de verkopers, dat zij uit Cappadocië kwamen. Eerst na 1930 heeft men deze stukken op de juiste waarde leren schatten en hebben zij een plaats gevonden onder de toen en daarna verworven Loeristanbronzen.

Ook het Rijksmuseum van Oudheden bezit thans een vrij complete representatieve verzameling van deze bronzen. Reeds spoedig, nadat deze bronzen voorwerpen in Loeristan gevonden zijn, werden zij ons van verschillende zijden te koop aangeboden. Van deze buitengewoon belangrijke en tot dusver nog weinig bekende kunst konden wij op deze wijze een zeer interessante collectie bijeenbrengen; voor een deel danken wij dit aan een schenking van het Reuvenfonds, voor een ander deel aan de steun van verschillende zijden ondervonden. Met elkaar vormen deze stukken een vrij volledig beeld van wat daar tot dusver gevonden is. Zij worden hierbij afgebeeld en beschreven. Belangrijk is deze aanwinst vooral daarom, omdat deze bronzen voorwerpen voor het merendeel versierd zijn met een dierornamentiek, die voor

vele uit Azië afkomstige kunstproducten zo karakteristiek is. De eigenaardige kunststijl dezer voorwerpen is een echte uitloper van de Oosterse dierstijl met haar Aziatische elementen. In deze buitengewoon belangrijke overblijfsels der antieke beschaving van Loeristan zien wij deze vreemde Oosterse stijl optreden met de onklassieke diervormen en composities, die verre vertakkingen heeft naar het Oosten van Azië en naar Europa, en die evenals de andere producten van kunsthandwerk een barbaars karakter draagt. Dit is geen gril van een bepaalde periode, doch het typeert een gehele kunstrichting, welke een uiterst taai leven heeft gehad.

De oudste ontwikkelingsfasen dezer Oosterse dierornamentiek treffen wij, voor zover ons bekend is, aan in Egypte en Vóór-Azië. De kunst van het oude Egypte toont in de aanvang, in vóór-dynastische tijd tal van elementen, welke daar uit het Oosten gekomen moeten zijn. In het bijzonder de rijke, phantastische dierornamentiek omstreeks 3000 vóór Chr. vindt haar volkomen analogieën in het Oosten terug. In de landen van en om Mesopotamië heeft zij haar eigen ontwikkeling gehad. Daar heeft zij het leven geschonken aan de machtige dierenkunst van Babylonië en Assyrië: de statige, heraldische figuren, de, wel vaak grillige en sterk gestileerde, maar toch zo treffend ware diervormen, waarmede eerst Babylonische, daarna Assyrische, en later Perzische heersers hun paleizen versierden en die aan de gehele kunst van het Oosten door vele eeuwen heen hun eigenaardig cachet verlenen.

Deze cultuur van Mesopotamië deed door vele eeuwen heen en in velerlei richting haar invloed gelden en had zich in over-oude tijden, mogelijk 3000 jaren voor onze jaartelling, ook reeds naar de Kaukasus en de steppen van Zuid-Rusland uitgebreid. Hier en speciaal in het Koeban-gebied vertonen zich voorwerpen van edel metaal en tal van bijgaven, veelal met die zelfde dierornamenten versierd, als wij in Azië aantreffen. De cultuur der stammen in Zuid-Rusland kenmerkte zich reeds van praehistorische tijden af door deze dierstijl, die zijn wortels had in Aziatische bodem en die hun ornamentiek vervulde, ja, hun cultuurbezit beheerste.

Deze kunst is in de eerste plaats een decoratieve kunst. Niet de voorstelling van diervormen om hun zelfs wil, doch het gebruik dezer vormen, of nog meer van hun détails als ornament, is de grondslag van deze kunststijl. De dieren worden niet zo zeer voorgesteld naar de natuur, maar overeenkomstig hun waarde als ornament. De natuurlijke proporties worden niet in acht genomen, maar overdreven, en zelfs de gehele figuur is verwrongen, maar altijd met een sterk rhythmisch en decoratief effect, waarbij de détails vaak fijn gemodelleerd zijn. Een ornamentiek treedt op met de meest grillige vormen, aan het dierenrijk ontleend. Diervormen omvatten de randen der gebruiksvoorwerpen in vreemde, onnatuurlijke houdingen met vaak volkomen negatie van de onderlinge proporties en verhoudingen der verschillende onderdelen der dierenlichamen zelf. Gestileerde vogelkoppen met omgekrulde snavel, ja, volkomen vervaagde dierfiguren versieren de voorwerpen aan hun omtrek. Spelden eindigen in dierkoppen, en een dierornament in ongebreidelde phantasie neemt ook in laag-relief de vlakken in. Combinaties van verschillende dieren, ook in onderlinge strijd met elkaar, worden tot ornamenten, waarbij die dierenlichamen tot een soms onontwarbaar geheel worden ineengestrengeld, zodat de ledematen op zichzelf slechts tot motieven worden van het ornament, waarmede het voorwerp versierd is. Daarbij zien wij de vreemdste combinaties van détails der ééne figuur met die van de andere. Maar niettegenstaande dit alles is toch in die détails dikwijls een sterk gevoel voor de werkelijkheid, voor schoonheid of kracht van het dierenlichaam waar te nemen, niet het minst juist vaak in een sterke overdrijving.

Vaak is er althans nog enige werkelijke diervorm herkenbaar; daarbij komen dan meestal de contourlijnen der lichamen sterk op de voorgrond, dooreengeslingerd als zij worden tot een

ornament, dat niet zelden, oppervlakkig beschouwd, slechts de indruk maakt als van ineengevlochten guirlandes, maar waarin toch op verschillende punten het dierdetail duidelijk herkenbaar in het oog springt. Maar veelal wijken de contourlijnen der dierfiguren op de meest fantastische wijze uiteen, slingeren zich door elkaar en kruisen elkaar zodanig, dat slechts wie de ontwikkeling van deze dierstijl heeft nagegaan, in de eigenaardige slingers der ornamenten nog een dierfiguur vermag te herkennen. Niet zelden doet ook de sterke stilerings als het ware heraldische composities van diervormen ontstaan.

De ornamentiek der Loeristanbronzen is ten nauwste met deze dierstijl verbonden. Zeker zijn deze bronzen de voortbrengselen van een plaatselijke kunst; zij treffen ons door een meesterlijke afwerking, die getuigt van een grote bekwaamheid in het gieten van brons; zij kenmerken zich door een verrassende verscheidenheid van vormen en decoratie. Maar om deze te verstaan is het nodig te letten op de beschaving en de kunst der volken, waarmede hun vervaardigers in contact kwamen en handel dreven. Deze vervaardigers immers hebben het typologische en iconographische materiaal ontleend aan de omliggende landen: Elam, Soemer, Assyrië en Babylonië; zij hebben deze gegevens technisch en artistiek vervormd, min of meer onafhankelijk overeenkomstig de plaatselijke behoeften of hun persoonlijke smaak. Sommige wapens vertonen de invloed van vroege Soemerische tradities, maar deze vroege stukken kunnen in later tijd op een strooptocht in de vlakte buitgemaakt zijn en meegenomen, zoals de stèles van Hammoerapi en Naramsin uit Sippar naar Susa zijn overgebracht. De betrekkingen tussen de Loeristanbronzen en de Assyrische kunst zijn nog duidelijker. Gevleugelde stieren, bokken en geiten, rammen en schapen, slangen en griffioenen, en de tegenover elkaar staande dieren worden ook op de reliëfs van Kalach en Ninivé gevonden. Het Gilgamesj-motief van de heros, worstelend met twee tegenover elkaar staande dieren is duidelijk de inspiratie geweest voor de bronzen mascotten en idolen, lang voor Zoroaster en zijn theorieën over eeuwige strijd tussen goed en kwaad.

Deze dierstijl van Loeristan is dus geen origineel verschijnsel en staat in nauw verband met de andere Aziatische dierstijlen⁶). Toch is het een dierstijl van grote kracht, gebaseerd op een scherpe waarneming der dieren, waarbij op beknopte wijze de meest kenmerkende bijzonderheden der dieren weergegeven worden. Met grote vindingrijkheid wordt een keur van motieven, aan de dierenwereld ontleend, gebruikt om allerlei voorwerpen een artistiek voorkomen te geven. De behandeling dezer motieven is erg gevarieerd en loopt van brutaal realisme in de weergave van lichamen, voorkomen en bewegingen der dieren naar een extreme stilisering, dat het dier of zijn onderdelen terugbrengt tot zuiver decoratieve elementen.

De vraag dringt zich naar voren, of wij deze dierstijl van Loeristan moeten beschouwen als de oorsprong van de latere Skythische dierstijl, die zich verspreid heeft over een uitgestrekt gebied van de Djnepr en de Zwarte Zee tot Siberië en Noord-China (het gebied van de Ordos) toe.

In later eeuwen immers zijn het de Skythen, die een hoogstaande cultuur ontwikkelen met een rijkdom van vormen en een karakteristieke ornamentiek, welke nauw verwant is met die dierornamentiek van vroeger. In het Zuid-Oosten van Rusland, in de landen aan de Zwarte Zee, leefden reeds vele eeuwen vóór Chr. verschillende stammen, die wij gewoonlijk met de naam Skythen aanduiden. Zij waren van Aziatische afkomst en eenmaal uit het Oosten gekomen, vermengden zij zich spoedig met anderen, die hier reeds woonden, zoals met de Geten, terwijl

6) A. GODARD, *Le trésor de Ziwiyé (Kurdistan)*, Haarlem, 1950.

verwanten der Skythen, o.a. de Sarmaten, eveneens van Aziatische afkomst, steeds meer uit het Oosten kwamen opzetten in de eeuwen vlak na Chr. geboorte. In de overblijfselen in die streken, in de zeer rijke graven van Zuid-Rusland van het machtige Skythen-volk, zien wij deze zelfde kunstrichting voortleven. Ook bij de Sarmaten is het niet anders. Karakteristieke voorbeelden van deze barbaars-Skythische dierstijl zijn de gestileerde dierenkoppen. Ook meer naar het Westen toe zien wij deze dierstijl optreden, o.a. in de landen aan de Donau. Hier treedt de Oosterse dierstijl in de eeuwen vlak na Chr. geboorte in zeer karakteristieke vorm op; zeer merkwaardig zijn hier de ineengestrengelde dierfiguren. Zo zien wij in de eerste eeuwen na Chr. nog daar in de vlakten ten Noorden van de Zwarte Zee die eigenaardige kunststijl voortleven als een beheersende factor der cultuur.

De overeenkomsten van de dierstijl van Loeristan met het Skythische werk zijn talrijk en treffend. In het algemeen is er een zekere verwantschap van geest en uitdrukkingswijze tussen deze twee dierstijlen, maar er zijn ook meer specifieke punten van aanraking, bijv. de verbrokkeling van dieren, die kenmerkend is voor enkele Skythische motieven. Verschillende motieven, o.a. die van de overdreven, verwrongen en verminkte figuren van de leeuw, zijn terug te vinden bij de Skythen in Zuid-Rusland en op de producten van de Chinese kunst der Hanperiode⁷⁾, ja, zelfs zijn er analogieën met de Hallstattperiode in Centraal-Europa. En wanneer wij in Zuid-Rusland en Azië tot in China toe decoratieve motieven vinden, als bijv. de tegenover elkaar staande dieren, dan kunnen deze slechts uit Vóór-Azië afkomstig zijn.

De vraag is nu, of wij de overeenkomsten tussen deze beide dierstijlen moeten toeschrijven aan een direct contact van de Skythen met Loeristan. De Skythen, dat nomadenvolk uit de reusachtige steppen van Azië, dat voor 606 vóór Chr. historisch niet bekend is, kwamen in dat jaar als een storm over Vóór-Azië en drongen zelfs tot de grens van Egypte door. Zij waren gedurende 28 jaar beheersers van de hoogvlakte van Iran, totdat zij door Cyaxares verdreven werden. In die tijd hebben zij ook contact gehad met de bewoners van Loeristan. Men meent nu wel eens, dat zij toen ook de Loeristankunst hebben leren kennen en vormen en motieven daaraan ontleend hebben, en zo zouden wij aan de laatste periode dezer kunst datgene danken, wat wij kennen als het wezenlijke der Skythische kunst. Het is echter niet aan te nemen, dat dit kortstondig oppervlakkig contact zulke blijvende, diepe sporen bij de Skythen heeft nagelaten. Veeleer moet de dierstijl reeds veel vroeger, in oeroude tijden, langs wegen, die voor ons onnaspeurbaar zijn, waarbij vooral aan de handel, speciaal de paardenhandel, gedacht moet worden, tot de Skythen gekomen en in Azië verbreid zijn.

Zo vormen deze bronzen een openbaring voor de wetenschap, want zij leren ons een tot nu toe onbekende beschaving kennen; zij brengen ons archaeologische en historische gegevens van groot belang en nieuw materiaal voor de kennis van het culturele leven en de kunst van deze landstreek, waarvan wij tot voor kort zo goed als niets wisten. Algemeen wordt deze vondst dan ook beschouwd als een archaeologische sensatie. In het licht daarvan zullen wij vele tot nu toe gehuldigde opvattingen over de oudste geschiedenis van Loeristan en omgeving moeten herzien. Vele gevolgtrekkingen zijn nog voorbarig, vele kwesties nog onbeslist. De wetenschap staat nog altijd tegenover de problemen der datering dezer bronzen en van de samenhang dezer beschaving met de andere beschavingen van Vóór-Azië, als ook tegenover de grote moeilijkheid om het groot aantal van de over bijna geheel de wereld verstrooide

7) Voor een vergelijking van de Chinese bronzen met de Loeristanbronzen, zie NILS PALMGREN, *Selected Chinese Antiquities from the collection of Gustav Adolf, crownprince of Sweden*, Stockholm, 1948.

bronzen te rangschikken en wetenschappelijk te bewerken. Zeker zullen toekomstige verdere ontdekkingen en onderzoekingen in het land zelf daarvoor de beslissing kunnen brengen en meer gegevens over hun vervaardigers en de bestemming dezer stukken kunnen opleveren, die ons nu in hun isolement vaak onverstaaenbaar zijn. Maar wij moeten ook het voorhanden materiaal onderzoeken, zo goed wij kunnen.

Dit onderzoek zal moeten uitgaan van de technische en stilistische eigenaardigheden der bronzen; wetenschappelijke opgravingswaarnemingen, anders van zoveel waarde, ontbreken hier, doordat zij bij omvangrijke roofgravingen aan het licht zijn gebracht. Maar de uitgebreidheid van het materiaal vergoedt veel en belooft goede resultaten, echter eerst alleen, wanneer na nauwgezet onderzoek in musea en particuliere verzamelingen de typen der bronzen verzameld en gerangschikt zijn. Wel is er al veel in deze richting gedaan. Sinds het bekend worden der bronzen zijn zij op de meest verschillende plaatsen in boeken en tijdschriften gepubliceerd en besproken. De vraagstukken, waarvoor zij ons plaatsen, zijn bestudeerd door een aantal specialisten en enkele monographieën daarover zijn verschenen of nog in bewerking. Maar voor aan een samenvattende beschrijving van de Loeristanbeschaving kan gedacht worden, waarin op één plaats als in een corpus het gehele vondstenmateriaal verwerkt is, moeten de afzonderlijke groepen in musea en particuliere verzamelingen voor de wetenschap toegankelijk gemaakt worden. Eerst zo zal het mogelijk zijn om het doel, nl. het verstaan van deze zo bekoorlijke Loeristankunst, te benaderen. Zonder twijfel zal dit onderzoek voor degenen, die er zich aan wijden, nog tal van verrassingen opleveren.

BESCHRIJVING DER BRONZEN

1. Ronde, bronzen plaquette, waarschijnlijk afkomstig van een groot, rond, houten schild, waarvan zij eens het midden versierde. Het décor is gedreven en gegraveerd; het bestaat uit een reeks grote figuren, die staan op een gevlochten band, die rondom op $1\frac{1}{2}$ cm van de rand loopt. De voornaamste figuur schijnt een koning of godheid te zijn, op een troon gezeten. Van links schrijdt een boogschutter op hem toe, die een steenbok bij de horens houdt. Achter hem een man, die met de ene hand een rund, met de andere hand een steenbok bij de horens gevat heeft. Deze steenbok richt zich hoog op; onder hem een vrijlopend bokje. Daarachter een boogschutter, in gevecht met een rechtopstaande leeuw. Dan een man, rijdend op een stier met een bijl in de hand, en ten slotte een vrouw, staande achter de troon en leunend op een onbekend voorwerp, waarschijnlijk een waaier of een parasol. In het midden van het schild bevindt zich een knop, die versierd is met bloemmotieven en guirlandes. Aan de rand bevinden zich rechts en links telkens twee ronde gaatjes, dicht bij elkaar, voor de pennen, waarmede de plaquette op het houten schild bevestigd was. Blijkens de stijl der voorstellingen is het stuk vermoedelijk onder Assyrische invloed ontstaan.

Middellijn: \pm 32 cm. De conservatie is goed; alleen aan de rand zijn enkele beschadigingen. Plaat I. Aangekocht uit de kunsthandel. Inventaris: A 1943/7.1.

Dergelijke schilden, echter zonder versiering, bevinden zich ook te Brussel, verg. L. SPELEERS, *Nos nouveaux bronzes perses*, in *Bulletin des Musées Royaux d'Art et d'Histoire*, T. IV, 1932, p. 67-69, fig. 16-19. Voor Assyrische voorstellingen op Loeristanbronzen zie de schalen en de vazen, afgebeeld in A. GODARD, *Bronzes du Luristan*, 1931, Pl. LXIII, no. 225 en Pl. LXIV, no. 228; in *British Museum Quarterly*, Vol. VII, 1933, Pl. XVIII, p. 45 en in *Illustrated London News*, 17 Jan. 1931, p. 89 en 22 Oct. 1932, p. 614-615.

2. Slijp- of wetsteen met een bronzen handvat in de vorm van het voorlichaam met de kop van een steenbok. Het materiaal van deze slijpsteen is een grijze, fijnkorrelige steen; de doorsnede daarvan is ovaal; oorspronkelijk liep hij naar het einde spits toe, thans is de punt afgebroken. Deze steen is gezet in een handvat, dat de vorm heeft van het voorlichaam van een geknield liggende steenbok. De voorpoten zijn door reliëf aangeduid en liggen onder tegen het cylinder-vormige voorlichaam aan, dat het andere einde van de steen omsluit. Op dit voorlichaam verheft zich aan een lange hals de kop van het dier. De horens, van knobbels voorzien, zijn achterwaarts gebogen. Kop, horens en hals zijn fijn gemodelleerd. De beharing van de hals is door fijne ciselering aangeduid. De steen is aan het handvat bevestigd door een bronzen klinknagel aan de onderzijde van het handvat en door een bronzen ring, die door twee gaatjes loopt, aan de bovenzijde daarvan. Aan deze ring is een lange ketting van bronzen schakeltjes bevestigd, die uitloopt in een knopje.

Lang: 19 cm; hoog: 10 cm. Lengte van de ketting: 40 cm, lengte van de steen buiten het handvat: 12 cm. Plaat I.

Geschenk van het Reuvenfonds. Inventaris: B. 1932/7. 3.

Verg.: *British Museum Quarterly*, Vol. V, 1931, p. 109, Pl. LIV en Vol. VI, 1932, p. 79, Pl. XXX^d; *Illustrated London News*, 6 September 1930, p. 391, fig. 14 en 15 en 22 October 1932, p. 613, fig. 1; L. LEGRAIN, *Luristan Bronzes in the University Museum of Philadelphia*, 1934, Pl. VII, no. 27-29; A. GODARD, *Bronzes du Luristan*, 1931, Pl. XI en XII; L. SPELEERS, *Nos bronzes perses*, *Bulletin des Musées Royaux d'Art et d'Histoire* T. III, 1931, p. 59, fig. 26 en T. X, 1938, p. 38-39, fig. 10-12.

3. IJzeren dolk, in één stuk gegoten, met recht, puntig toelopend lemmet en plat gevest, dat van boven be kroond wordt door een ovale, platte degenknop, waarvan de beide einden versierd zijn met een mannenkop, die gebaard schijnt te zijn en waarvan de ogen plastisch worden aangeduid door ronde knopjes. De stootplaat draagt als versiering twee tegenover elkaar liggende paardenkoppen. Het gevest is tussen de stootplaat en de knop versterkt door twee omlopende banden.

Lang: 43 cm. Plaat II.

Aangekocht uit de kunsthandel. Inventaris: B. 1950/1.1.

Vergelijk: A. GODARD, *Bronzes du Luristan*, *Ars asiatica*, 1931 no. 22, Pl. X en pag. 40-41; L. LEGRAIN, *Luristan bronzes in the University Museum of Philadelphia*, No. 43, Pl. XI; L. SPELEERS, *Une épée en fer du Luristan*, *Bulletin des Musées Royaux d'Art et d'Histoire*, T. V, 1933, p. 111, fig. 16.

4. Bronzen dolk in één stuk gegoten, met een recht, puntig toelopend lemmet en een fraai bewerkt tweedelig gevest, dat bovenaan in twee wijduitstaande, bladvormige uitsteeksels uitloopt, bij wijze van degenknop.

Lang: 44,5 cm. Plaat II.

Aangekocht uit de kunsthandel. Inventaris: B. 1950/1. 2.

Vergelijk: *Illustrated London News*, 6 Sept. 1930, p. 390 fig. 12.

5. Bronzen dolk met bladvormig lemmet, dat op beide zijden in het midden ter aanduiding van de nerf een versiering draagt van vier verticale lijnen, die naar de punt toe samenvloeien. Op het gevest een geometrische versiering, bestaande uit vier stukken met schijfvormige incrustaties. In het smalste gedeelte van het gevest een rond gat, bestemd voor het koord, waarmee de dolk aan de gordel opgehangen kon worden. Daarboven aan elke zijde een kleine knobbel, ter aanduiding van de nagel, waarmee oorspronkelijk gevest en lemmet aan elkaar bevestigd waren. Tussen gevest en lemmet een halvemaanvormige stootplaat, waardoor het gevest de vorm krijgt van een bloemkelk, waarin het lemmet bevestigd is. Dit stuk heeft veel overeenkomst met de Soemerische gouden dolk met inlegsels van lapis lazuli uit Oer in het Brits Museum.

Lang: 23 cm. Plaat II.

Aangekocht uit de kunsthandel. Inventaris: B. 1953/5. 2.

Vergelijk: *Illustrated London News*, 6 Sept. 1930, p. 388, fig. 1; A. GODARD, *Bronzes du Luristan, Ars asiatica*, 1931, no. 21, Pl. IX en fig. 13, p. 39; L. LEGRAIN, *Luristan bronzes in the University Museum of Philadelphia*, 1934, no. 41, Pl. XI; *Transactions of the Oriental Ceramic Society*, Vol. XIX, 1942-1943, Pl. IIb; L. SPELEERS, *Nos bronzes perses, Bulletin des Musées Royaux d'Art et d'Histoire* T. III, 1931, p. 83, fig. 14.

6. Bronzen dolk met gevest, in één stuk gegoten. De beide zijden van het gevest waren oorspronkelijk ingelegd met hout of been, waartoe de randen verhoogd zijn. Deze inlegsels, die thans geheel verloren zijn gegaan, waren niet door klinknagels op het gevest bevestigd, maar werden door de omgebogen verhogingen der randen op het breedste gedeelte van het gevest op hun plaats gehouden. Deze ombuigingen zijn aan één zijde bewaard gebleven, aan de andere zijde afgebroken.

Lang: 32,5 cm. Plaat II.

Geschenk van het Reuvenfonds. Inventaris: B. 1932/7. 2.

Vergelijk: *British Museum Quarterly*, Vol. IV, 1930, p. 4, Pl. IV b; Vol. VI, 1932, p. 80, Pl. XXX a; Vol. VII, 1933, p. 44, Pl. XVIII; *Illustrated London News*, 6 Sept. 1930, p. 390, fig. 12 en 29 Oct. 1932, p. 666, fig. 3; L. LEGRAIN, *Luristan Bronzes in the University Museum of Philadelphia*, 1934, Pl. XI, no. 42; A. GODARD, *Bronzes du Luristan*, 1931, Pl. VIII, no. 16 en 17; W. OTTO, *Handbuch der Archäologie, Erster Tafelband, München*, 1939, Tafel 163, no. 3; L. SPELEERS, *Nos nouveaux bronzes perses, Bulletin des Musées Royaux d'Art et d'Histoire*, T. IV, 1932, p. 65, fig. 13 B-D.

7. Bronzen dolk met gevest, in één stuk gegoten. Het gevest is massief zonder inlegsels. Op de knop bovenaan twee inkepingen, waartussen een ribbel, waarin zich een gaatje bevindt. Waarschijnlijk was oorspronkelijk daarop nog een knop van been of hout bevestigd.

Lang: 32 cm. Plaat III.

Aangekocht uit particulier bezit. Inventaris: B. 1932/8. 1.

Vergelijk voor analogieën hier boven bij no. 3; bovendien: H. A. POTRATZ, *Luristanfunde aus dem Mainzer Zentralmuseum, Ipek 1941/42, Tafel 26, no. 1.*

8-11. Vier pijl- of speerpunten van brons in bladvorm, bestemd om op een houten schacht gestoken te worden. De steel loopt als een nerf door het midden van het blad heen tot aan de punt.

Lang: resp. 12,5, 12,6, 10,9 en 12,1 cm. Plaat III.

Aangekocht uit de kunsthandel. Inventaris: B. 1931/4. 16-19.

Vergelijk: *British Museum Quarterly*, Vol. VI, 1932, p. 79, Pl. XXIX; A. GODARD, *Bronzes du Luristan*, 1931, Pl. XIII; L. SPELEERS, *Nos nouveaux bronzes perses, Bulletin des Musées Royaux d'Art et d'Histoire*, T. IV, 1932, p. 65, fig. 13 H-L; *Illustrated London News*, 1 Juni 1929, p. 942, fig. 2.

12. Sikkelvormige bijkling van ijzer, waaraan gesmeed is een cilindervormige koker van brons, waarin eens de houten schacht van de bijl gestoken is geweest. Op de rug van deze koker een liggende leeuw met de muil op de grond en de staart op de rug. De zijden van de koker zijn door een snoer in twee velden verdeeld; dit snoer is op beide zijden van de overgang naar de sikkel verbonden aan een oogvormige gesp. Aan deze gespen zijn eveneens snoeren verbonden, die naar rechts en links waaivormig uitlopen naar de sikkel toe. Tussen deze snoeren zijn Assyrische palmetten gegraveerd. Deze gehele decoratie bedoelt weer te geven een nog oudere methode van bevestiging van een bijkling aan een schacht door middel van snoeren.

Lang: 19,5 cm; breed: 9,5 cm. Plaat III.

Aangekocht uit de kunsthandel. Inventaris: B. 1931/4. 3.

Vergelijk: *Illustrated London News*, 6 Sept. 1930, p. 391, fig. 15; *British Museum Quarterly*, Vol. V,

1931, 109, Pl. LIV; A. Godard, *Bronzes du Luristan*, 1931, Pl. XXI-XXIII; W. OTTO, *Handbuch der Archäologie*, Erster Tafelband, München, 1939, Taf. 163, no. 4; L. SPELEERS, *Nos bronzes perses*, *Bulletin des Musées Royaux d'Art et d'Histoire*, T. III, 1931, p. 82, fig. 13.

13. Bronzen hakbijl met lang, cilindervormig steelgat, dat op de bovenzijde versierd is met een liggende panter of leeuw. De kling is rechthoekig van doorsnede en naar het einde toe afgeplat. Zij vormt met het steelgat een scherpe hoek, die ter versterking met brons is opgevuld.

Lang: 13,5 cm; breed 14 cm. Plaat IV.

Aangekocht uit de kunsthandel. Inventaris: B. 1931/4. 2.

Vergelijk: *Illustrated London News*, 6 Sept. 1930, p. 391, fig. 20 en p. 388, fig. 2; L. LEGRAIN, *Luristan bronzes in the University Museum of Philadelphia*, 1934, Pl. XII, no. 44 en Pl. XIII, no. 45; A. GODARD, *Bronzes du Luristan*, 1931, Pl. XXIV, no. 69; W. OTTO, *Handbuch der Archäologie*, Erster Tafelband, München, 1939, Tafel 163, no. 6.

14. Bronzen bijl met cilindervormig steelgat. De kling staat loodrecht op het steelgat, is naar het einde toe afgeplat en heeft een boogvormige snede. Aan de achterzijde als tegenwicht een uitsteeksel in de vorm van een halve ellips. De monden van het steelgat zijn omgeven door plastische verdikkingen; aan de onderzijde is deze verdikking sikkelvormig en loopt zij in een korte en een lange punt uit.

Lang: 12 cm. Plaat IV.

Aangekocht uit de kunsthandel. Inventaris: B. 1947/8. 2.

Vergelijk: A. GODARD, *Bronzes du Luristan*, 1931, Pl. XIV-XVI en XXIV; L. SPELEERS, *Nos bronzes perses*, *Bulletin des Musées Royaux d'Art et d'Histoire*, T. IV, 1932, p. 63, fig. 12 D.

15. Bronzen bijl met cilindervormig steelgat; rondom het blad, dat bovenaan recht is en onderaan schuin toeloopt en een ronde hoek vormt, loopt een verhoogde rand, waarvan ook de snede voorzien is, waardoor het voorwerp voor praktisch gebruik ongeschikt is. Achter het steelgat, als tegenwicht, vier waaivormig uitstaande zware uitsteeksels. De verbinding van de uitsteeksels met het steelgat wordt nog versterkt door plastische verdikkingen rondom het steelgat.

Lang: 25 cm. Plaat IV.

Aangekocht uit particulier bezit. Inventaris: B. 1941/12. 1.

Vergelijk: A. GODARD, *Bronzes du Luristan*, 1931, Pl. XVII, no. 52.

16. Bronzen kapmes of sikkkel met cilindervormig steelgat; het blad is van boven gebogen en voorzien van een verhoogde rand. De snede is boogvormig en vertoont een blaasvormige insnijding. De punt van het blad en het onderstuk van het steelgat zijn afgebroken. Ter versterking van het blad loopt over de halve breedte daarvan een boogvormige, van de top van het steelgat uitgaande, verdikking.

Lang: 17,5 cm; hoogte van het steelgat: 6 cm. Plaat IV.

Aangekocht uit particulier bezit. Inventaris: B. 1941/12. 2.

Vergelijk: A. GODARD, *Bronzes du Luristan* 1931, Pl. XIV-XVI en XXIV.

17. Bronzen bijl met cilindervormig steelgat. Het blad is met een smalle basis boven aan het steelgat bevestigd en verbreedt zich naar de snede toe; bovenaan loopt het recht, onderaan is het boogvormig; zowel van boven als van onderen is het voorzien van een verhoogde rand, die naar de snede toe allengs dunner wordt. Achter het steelgat als tegenwicht vier uniforme, evenwijdig geplaatste, uitsteeksels, in de vorm van scherp gepunte kegels van aanzienlijke lengte, die halverwege onderling verticaal verbonden zijn. De verbinding der drie bovenste punten met het steelgat wordt nog versterkt door banden, die plastisch op het steelgat zijn aangebracht en die tot op het midden van het blad doorlopen en daar samenvloeien; die van de onderste punt door een plastische band rondom het steelgat.

Lang: 21 cm. Plaat IV.

Aangekocht uit particulier bezit. Inventaris: B. 1932/8. 15.

Vergelijk: *Illustrated London News*, 6 Sept. 1930, p. 390, fig. 11, en 13 Sept. 1930, Pl. I; L. LEGRAIN, *Luristan Bronzes in the University Museum of Philadelphia*, 1934, Pl. XIV, no. 46 en Pl. XV, no. 47; A. GODARD, *Bronzes du Luristan*, 1931, Pl. XVII-XIX; *The British Museum Quarterly*, Vol. VI, 1932, p. 79, Pl. XXIX b; L. SPELEERS, *Nos bronzes perses*, *Bulletin des Musées Royaux d'Art et d'Histoire*, T. III, 1931, p. 78-81, fig. 7-12; St. PRZEWORSKI, *Luristan Bronzes*, *Archaeologia*, Vol. 88, Pl. LXXII, no. 6 en Pl. LXXIII, no. 7; H. A. POTRATZ, *Luristanfunde aus dem Mainzer Zentralmuseum*, Ipek, 1941/42, Tafel 26, no. 4.

18. Bronzen bijl met cilindervormig steelgat. Het blad is met een smalle basis boven aan het steelgat bevestigd en verbreedt zich naar de snede toe; het komt uit de bek van een dierenkop te voorschijn, die plastisch is aangebracht op het steelgat; bovenaan is het licht gebogen, onderaan boogvormig; zowel van boven als van onderen is het voorzien van een verhoogde rand, die naar de snede toe allengs dunner wordt. Achter het steelgat als tegenwicht vier uniforme, boven elkaar geplaatste uitsteeksel in de vorm van dierenkoppen. De verbinding dezer koppen met het steelgat wordt nog versterkt door plastisch aangebrachte drievoudige snoeren, die rondom het steelgat lopen.

Lang: 20 cm; br. 7,5 cm. Plaat IV.

Aangekocht in de kunsthandel. Inventaris: B. 1931/4. 1.

Vergelijk voor analogieën hierboven bij no. 14; bovendien: G. CONTENAU, *Bronzes du Luristan, Genava*, T. XI, 1933, p. 43, Pl. II; W. DEONNA, *Bronzes du Luristan, Genava*, T. X, 1932, p. 86 fig. 10.

19. Bronzen bijl van hetzelfde type als het voorgaande stuk (no. 17). De plastische banden op het steelgat, die op het blad doorlopen, vloeien daar samen en lopen uit in een pijlpunt.

Lang: 24 cm. Plaat V.

Aangekocht uit de kunsthandel. Inventaris: B. 1951/7. 1.

Vergelijk voor analogieën hierboven.

20. Bronzen bijl van hetzelfde type als de voorgaande stukken. De plastische banden op het steelgat lopen niet door op het blad.

Lang: 22 cm. Plaat V.

Aangekocht uit de kunsthandel. Inventaris: B. 1952/3. 1.

Vergelijk voor analogieën hierboven.

21. Bronzen bijl met cilindervormig steelgat; het blad is met de smalle basis aan het steelgat bevestigd en verbreedt zich naar de snede toe; het is langs de randen voorzien van een ingekraste dubbele lijn en staat schuin op het steelgat; aan de achterzijde van het steelgat bovenaan onder elkaar twee uitstekende punten; langs de benedenrand een opgelegde ring.

Lang: 12,5 cm. Plaat V.

Aangekocht uit de kunsthandel. Inventaris: B. 1950/8. 1.

Vergelijk A. GODARD, *Bronzes du Luristan*, Pl. XV en XXIV; L. SPELEERS, *Nos nouveaux bronzes perses*, *Bulletin des Musées Royaux d'Art et d'Histoire*, T. V, 1933, p. 64, 65, fig. 15 en 17.

22. Bronzen top van een ceremonieel voorwerp, bestaande uit twee fantastisch gevormde, heraldisch tegenover elkaar staande steenbokken, die met hun voor- en achterpoten rusten op twee ringen. Door deze ringen liep een holle, bronzen buis, die bevestigd was op een flesvormig, bronzen voetstuk. Zowel buis als voetstuk zijn verloren gegaan. De lichamen der dieren zijn lang en dun, hun koppen dragen puntige, opstaande oren en abnormaal lange, zwaardvormige horens, die voorzien zijn van knobbelvormige verdikkingen. Hun lange bek draagt een korte baard; hun ogen zijn plastisch weergegeven door knobbelvormige schijven; zij dragen een

korte, opgerichte staart. Het reliëf is aan beide zijden hetzelfde. Het geheel schijnt de topversiering van een staf geweest te zijn, maar het gebruik van dit en andere dergelijke stukken is tot nu toe niet voldoende verklaard.

Hoog: 10 cm; breed: 7,5 cm. Plaat VI.

Aangekocht uit particulier bezit. Inventaris: B. 1931/3. 1. Volgens de vorige eigenaar is dit stuk gevonden bij Tomsk in Siberië. Vergelijk: *Illustrated London News*, 13 Sept. 1930, Pl. I; *British Museum Quarterly*, Vol. IX, 1935, p. 94, Pl. XXIX a; L. LEGRAIN, *Luristan bronzes in the University Museum of Philadelphia*, 1934, Pl. 1 no. 6; A. GODARD, *Bronzes du Luristan*, 1931, Pl. LIV, no. 202; W. OTTO, *Handbuch der Archäologie*, Erster Tafelband, München, 1939, Tafel 163, no. 2; St. PRZEWORSKI, *Luristan Bronzes*, *Archaeologia* 88, 1940, p. 258, no. 28, Pl. 77d; L. SPELEERS, *Nos bronzes perses*, *Bulletin des Musées Royaux d'Art et d'Histoire*, T. III, 1931, p. 88, fig. 23; ROSTOVITZEFF, *Some remarks on the Luristan bronzes*, Ipek, 1931, p. 45-46, Tafel 2, no. 5; W. DEONNA, *Bronzes du Luristan*, *Genava*, T. X, 1932, p. 97, fig. 16.

23. Bronzen top van een ceremonieel voorwerp, van hetzelfde type als het voorgaande stuk, alleen langer en slanker; bovendien zijn de lange, gebogen halzen aan de rugzijde ingekerfd, waarschijnlijk om het haar aan te duiden, en de horens zijn aan de voorzijde voorzien van een aaneengesloten reeks knobbelvormige verdikkingen.

Hoog: 15 cm; breed: 7,8 cm. Plaat VI.

Aangekocht uit de kunsthandel. Inventaris: B. 1931/4. 6.
Vergelijk voor analogieën hierboven bij no. 22.

24. Bronzen top van een ceremonieel voorwerp, bestaande uit twee fantastisch gevormde, symmetrisch tegenover elkaar staande dieren (leeuwen of panters), die met hun achterpoten rusten op een kleine, horizontale ring en in hun opgeheven voorpoten een iets kleinere ring houden. Door deze ringen loopt een holle bronzen buis, die bevestigd was op een flesvormig, bronzen voetstuk. De buis is hier bewaard gebleven, het voetstuk is verloren gegaan. De lichamen der dieren zijn kort en dun; de halzen zijn lang en gebogen en op de rugzijde voorzien van een reeks horizontale inkervingen ter aanduiding van de korte, borstelige manen. De betrekkelijk grote koppen hebben opstaande oren en grote, uitpuilende ogen, plastisch weergegeven door knobbelvormige schijven, ter aanduiding van de oogappel, in een ovaalvormige omlijsting. De dieren staan dreigend tegenover elkander met wijd geopende muilen, die duidelijk de tussen de tanden van de onderkaak afhangende, lange tongen vertonen. De neusgaten zijn goed aangeduid en de manen op de koppen zijn weergegeven door een aantal verticale inkervingen, de schouders door scherp afgesneden verdikkingen, de klauwen eveneens door inkervingen. Ter hoogte van het middel zijn de lichamen verbonden door twee horizontale banden, van inkervingen voorzien. De lange, afhangende staarten hebben omgekrulde einden. Een dezer einden is afgebroken. Het reliëf is aan beide zijden hetzelfde.

Hoog: 13 cm; breed: 5 cm. Plaat VI.

Aangekocht uit de kunsthandel. Inventaris: B. 1931/4. 5.

Vergelijk: *Illustrated London News*, 6 Sept. 1930, p. 391, fig. 24 en p. 390, fig. 11; *British Museum Quarterly*, Vol. VI, 1932, p. 79, Pl. XXXc en Vol. V, 1931, p. 109, Pl. LIV; L. LEGRAIN, *Luristan bronzes in the University Museum of Philadelphia*, Pl. I, no. 3; A. GODARD, *Bronzes du Luristan*, Pl. LIII, no. 197-199; St. PRZEWORSKI, *Luristan bronzes*, *Archaeologia* 88, 1940; p. 258, no. 27, Pl. 77; ROSTOVITZEFF, *Some remarks on the Luristan bronzes*, Ipek, 1931, Tafel 2, no. 4 en 6; L. SPELEERS, *Nos bronzes perses*, *Bulletin des Musées Royaux d'Art et d'Histoire*, T. III, 1931, p. 84-85, fig. 15-20, T. IV, 1932, p. 98, fig. 21-22; W. DEONNA, *Bronzes du Luristan*, *Genava*, T. X, 1932, p. 97, fig. 15.

25. Bronzen top van een ceremonieel voorwerp, van hetzelfde type als het voorgaande stuk, alleen langer en forscher; bovendien vormen de lichamen met vóór- en achterpoten hier één

gesloten buisvormig geheel, waarin zich nog een holle, bronzen buis bevindt. Het voetstuk ontbreekt eveneens, maar de omgekrulde einden der staarten zijn beide aanwezig.

Hoog: 16,5 cm. Plaat VI.

Geschenk van het Reuvenfonds. Inventaris: B. 1932/7. 8.

Vergelijk voor analogieën hierboven bij no. 24 bovendien: *Sammlung Baron Ed. v. d. Heydt*, Wien, 1936, no. 159.

26. Bronzen top van een ceremonieel voorwerp, bestaande uit twee fantastisch gevormde, symmetrisch tegenover elkaar staande, gevleugelde dieren (leeuwen of panters), die met hun achterpoten rusten op een kleine, horizontale ring. In hun opgeheven voorpoten dragen zij een brede ring, die aan de vóór- en achterzijde hetzelfde reliëf vertoont, bestaande uit een maskerachtig menselijk gelaat. Door deze ringen liep een holle bronzen buis als bij de voorgaande stukken. De lichamen der dieren zijn kort en dun; zij dragen boven de staarten, niet op de schouders, twee korte, omgekrulde vleugels, voorzien van inkervingen. De halzen zijn lang en gebogen; zij dragen grote koppen met afhangende oren; de ogen en de neusgaten zijn plastisch weergegeven; de onderkaken ontbreken. De manen op de kop en de klauwen zijn door inkervingen aangeduid. De dieren dragen lange staarten, die aan het einde omgekruld zijn. Het reliëf is aan beide zijden hetzelfde.

Hoog: 11,5 cm. Plaat VI.

Aangekocht uit particulier bezit. Inventaris: B. 1932/8. 18.

Vergelijk: *Illustrated London News*, 6 Sept. 1930, p. 391, fig. 24 en 13 Sept. 1930, Pl. I; LEGRAIN, *Luristan bronzes in the University Museum of Philadelphia*, Pl. I, no. 1 en Pl. II no. 4; ROSTOVTZEFF, *Some remarks on the Luristan bronzes*, Ipek, 1931, Taf. 2, no. 4; L. SPELEERS, *Nos bronzes perses*, *Bulletin des Musées Royaux d'Art et d'Histoire*, T. III, 1931, p. 84-85, fig. 15-20.

27. Bronzen top van een ceremonieel voorwerp, bestaande uit twee fantastisch gevormde, symmetrisch tegenover elkaar staande dieren (leeuwen of panters), die met hun achterpoten rusten op een kleine, horizontale ring. In hun opgeheven voorpoten dragen zij een brede ring, waarop is aangebracht het borstbeeld van een mythologische heros. Het gelaat van deze heros heeft een grote neus, plastisch weergegeven ogen, een scherpe kin en grote, afstaande oren. Op het hoofd draagt hij een vreemde hoofdtooi; waarschijnlijk een tiara, in de vorm van een afgeknotte kegel met verticale groeven. De lichamen der dieren zijn kort en dun; de halzen zijn lang en gebogen en dragen grote koppen met opstaande oren, plastisch weergegeven, uitpuilende ogen en wijd geopende muilen, waarmee de dieren trachten te bijten in de lange runderoren van de heros. De lichamen der dieren verenigen zich in het centrale gedeelte van het voorwerp, waar zij omgeven zijn door een dubbele gordel. Beneden het middel staan de rompen der dieren naar beide zijden uit en vormen daar een soort breed schild. De achterpoten met staart vormen een compacte massa; de staarten zijn onderaan omgekruld. De schouders zijn plastisch aangeduid. Het reliëf is aan beide zijden hetzelfde. Door de centrale as loopt van boven tot beneden een ronde holte, waarin oorspronkelijk een ronde, holle buis geschoven was, die bevestigd was op een flesvormig, bronzen voetstuk.

Hoog: 13 cm; breed: 7,4 cm. Plaat VI.

Aangekocht uit de kunsthandel. Inventaris: B. 1931/4. 4.

Vergelijk: *Illustrated London News*, 6 Sept. 1930, p. 391, en 13 Sept. 1930, p. 444 en pl. I, L. LEGRAIN, *Luristan bronzes in the University Museum of Philadelphia*, Pl. I, no. 1; A. GODARD, *Bronzes du Luristan* Pl. L, no. 187; St. PRZEWORSKI, *Luristan bronzes*, *Archaeologia* 88, 1940, Pl. LXXVII, no. 25; ROSTOVTZEFF, *Some remarks on the Luristan bronzes*, Ipek, 1931, p. 45-46, Tafel 2, no. 1; L. SPELEERS, *Nos bronzes perses*, *Bulletin des Musées Royaux d'Art et d'Histoire*, T. III, 1931, p. 84-85, fig. 15-20.

28. Bronzen top van een ceremonieel voorwerp, bestaande uit een mythologische heros tussen twee fantastisch gevormde, symmetrisch tegenover elkaar staande dieren. Het centrale gedeelte van het voorwerp wordt gevormd door een lange, ronde buis, waarvan het bovengedeelte de vorm heeft van het borstbeeld van een man met een primitief, maskerachtig gelaat met grote neus, plastisch weergegeven uitpuilende ogen, scherpe kin, korte baard en grote afstaande oren. Het hoofd is bekroond met een vreemde hoofdtooi, waarschijnlijk een tiara. De lange, buiten verhouding dunne armen van de heros zijn uitgestrekt naar de beide dieren, waarmee hij worstelt en die hij met beide handen bij de keel grijpt.

De beide dieren hebben lange, gebogen halzen, voorzien van plastisch opgelegde golflijnen ter aanduiding van de manen. De halzen dragen grote koppen met plastisch weergegeven ogen, bestaande uit cirkels, waartussen zich ronde schijfjes bevinden ter aanduiding van de oogappels, en met wijd geopende muilen en dreigende slagstanden, waarmee de dieren trachten te bijten in de lange runderoren van de heros. De koppen zijn voorzien van kammen ter aanduiding van de manen; blijkbaar zijn hier de koppen van leeuwen bedoeld. Bovendien steken uit deze halzen twee koppen naar buiten, eveneens voorzien van kammen en uitpuilende ogen, blijkbaar bedoeld als vogelkoppen met snavels.

Daar, waar de halzen overgaan in de romp, bevindt zich een tweede menselijk gelaat, van dezelfde vorm als het bovenste. Onder deze kop verenigen de lichamen der dieren zich met de romp van de heros en smelten daarmee samen tot een centrale schacht, die omgeven is door een brede, van punten voorziene gordel en daaronder nog door een tweede gordel van drie parallelle lijnen.

Beneden het middel staan de rompen der dieren naar beide zijden uit en vormen daar een soort breed schild. De achterpoten lopen naar beneden op elkander toe en zijn geheel versmolten met de lange staarten, waarvan alleen onderaan het omgekrulde einde in de vorm van ringen aanwezig is.

Het geheel wordt onderaan afgesloten door een korte voortzetting van de centrale buis met aan weerszijden een uitsteeksel, waarschijnlijk ter aanduiding van de klauwen der dieren. Het reliëf is aan beide zijden hetzelfde. Het geheel is een wonderlijk samenstel van menselijke en dierlijke vormen. Het centrale deel moet opgevat worden als een combinatie van de romp van de heros en van de rompen der dieren. Door de centrale as loopt van boven tot beneden een ronde holte, waarin oorspronkelijk een ronde, holle bronzen buis geschoven was, die bevestigd was op een flesvormig, bronzen voetstuk.

Hoog: 16,8 cm. Plaat VII.

Geschenk van het Reuvensfonds. Inventaris: B. 1932/7. 9.

Vergelijk: *Illustrated London News*, 6 Sept. 1930, p. 391, fig. 23 en 13 Sept. 1930, p. 444, fig. 1 en Pl. I; LEGRAIN, *Luristan bronzes in the University Museum of Philadelphia*, Pl. I, no. 1, Pl. II, no. 2; A. GODARD, *Bronzes du Luristan*, Pl. LI, no. 193, en Pl. LII, no. 195-196; St. PRZEWORSKI, *Luristan bronzes*, *Archaeologia* 88, 1940, Pl. LXXVII, no. 26; ROSTOVITZEFF, *Some remarks on the Luristan bronzes*, Ipek, 1931, Tafel 2, no. 1 en 3; L. SPELEERS, *Nos bronzes perses*, *Bulletin des Musées Royaux d'Art et d'Histoire*, T. III, 1931, p. 85, fig. 20, T. IV, 1932, p. 97, fig. 19.

29. Bronzen top van een ceremonieel voorwerp, van hetzelfde type als het voorgaande stuk, alleen langer en slanker; ook zijn de lange halzen der dieren hier voorzien van naar buiten gerichte paardenkoppen in plaats van vogelkoppen. Bovendien bevinden zich op de wangen der dieren tussen ogen en bek, op de halzen der dieren bij de romp en op het lichaam van de heros boven de tweede kop dubbele banden.

Hoog: 19 cm. Plaat VII.

Aangekocht uit particulier bezit. Inventaris: B. 1932/8. 17.

Vergelijk voor analogieën hierboven bij no. 28; bovendien: G. CONTENAU, *Les bronzes du Luristan, Genava*, T. XI, 1933, p. 43, Pl. II; W. DEONNA, *Bronzes du Luristan, Genava*, T. X, 1932, p. 95, fig. 14; H. A. POTRATZ, *Luristanfunde*, Ipek 1941/42, Tafel 29, no. 20.

30. Bronzen top van een ceremonieel voorwerp, bestaande uit twee fantastisch gevormde, symmetrisch tegenover elkaar staande dieren (leeuwen of panters), die een tussen hen in geplaatste menselijke figuur aanvallen. De menselijke figuur is voorgesteld tot op het middel, waarom zich een gordel bevindt, met de armen recht naar beneden gericht en stijf tegen het lichaam gedrukt, en met een groot, primitief, maskerachtig gelaat met grote neus, uitpuilende ogen, afstaande oren en korte baard. De dieren hebben lange, gebogen halzen, grote koppen met uitpuilende ogen en openstaande oren, grote klauwen en lange staarten. Met hun wijd geopende muilen trachten zij te bijten in de oren van de menselijke figuur. Onderaan een holte om het stuk op een houten staf te plaatsen. Het reliëf is alleen aan de voorzijde in details afgewerkt, aan de achterzijde is het stuk geheel vlak.

Hoog: 9,5 cm. Plaat VII.

Geschenk van het Reuvenfonds. Inventaris: B. 1932/7. 12.

Vergelijk: *Illustrated London News*, 13 Sept. 1930, Pl. I en L. LEGRAIN, *Luristan bronzes in the University Museum of Philadelphia*, Pl. II, no. 5.

31. Bronzen ceremonieel voorwerp, bestaande uit een hol, flesvormig voetstuk zonder bodem, waarop door middel van een hol, bronzen buisje een top bevestigd is, bestaande uit twee fantastisch gevormde, symmetrisch tegenover elkaar staande dieren (leeuwen of panters), die een tussen hen in geplaatste menselijke figuur aanvallen. De menselijke figuur is voorgesteld tot op het middel, waaromheen zich een gordel bevindt, en met een primitief, maskerachtig gelaat met grote neus, uitpuilende ogen, en afstaande oren. Op het hoofd een vreemde hoofdtooi, waarschijnlijk een tiara, in de vorm van een afgeknotte kegel met verticale groeven. De beide dieren hebben lange, gebogen halzen en grote koppen met plastisch weergegeven uitpuilende ogen, opstaande oren en wijd geopende muilen, waarmede zij trachten te bijten in de oren van de heros. Hun voorpoten met grote klauwen zijn plastisch weergegeven op de borst van de heros. Hun lichamen verenigen zich met dat van de heros in het centrale gedeelte van het voorwerp. Beneden het middel staan de rompen der dieren naar beide zijden wijd uit en vormen daar een soort breed schild; de achterpoten hebben grote, plastisch weergegeven klauwen; de staarten zijn onderaan omgekruld. Het reliëf is aan beide zijden hetzelfde. Door de centrale as loopt van boven naar beneden een cilindrisch kanaal, waarin een ronde, holle bronzen buis geschoven was, waarvan het ondereinde nog aanwezig is, dat geschoven is in de hals van een flesvormig, bronzen voetstuk. Dit voetstuk heeft een lange, slanke hals, bovenaan eindigend in een brede, platte rand. Door deze hals loopt een cilindrisch kanaal, waarvan de bovenste mond een opening vormt in de platte rand. De bronzen buis, die loopt door de as van de top, is in dit kanaal geschoven. Daardoor zijn top en voetstuk zó nauw met elkander verbonden, dat zij als het ware één stuk vormen. Het voetstuk heeft van onderen geen bodem maar wel een brede rand en was waarschijnlijk bevestigd op een houten staf.

Hoog: 23 cm. Plaat VII.

Geschenk van het Reuvenfonds. Inventaris: B. 1932/7. 7.

Vergelijk voor de top: L. LEGRAIN, *Luristan bronzes in the University Museum of Philadelphia*, Pl. I, no. 1; PRZEWORSKI, *Luristan bronzes, Archaeologia* 88, Pl. LXXVII, no. 25 en voor het voetstuk: LEGRAIN, *Luristan bronzes in Philadelphia*, Pl. III, no. 7-9; PRZEWORSKI, *Luristan bronzes, Archaeo-*

logia 88, Pl. LXXVI, no. 21-24; *British Museum Quarterly*, Vol. VI, 1932, p. 79, Pl. XXX c; *Illustrated London News*, 13 Sept. 1930, Pl. I; A. GODARD, *Bronzes du Luristan*, Pl. L, no. 188; ROSTOVITZ, *Some remarks on the Luristan bronzes*, Ipek, 1931, Tafel 2, no. 1; L. SPELEERS, *Nos bronzes perses*, *Bulletin des Musées Royaux d'Art et d'Histoire*, T. III, 1931, p. 84-85, fig. 15-20, p. 88, fig. 24.

32. Bronzen voetstuk van een ceremonieel voorwerp in de vorm van een fles met lange, slanke hals, bovenaan eindigend in een brede, platte rand. De hals is voorzien van twee groepen parallelle, horizontale, opgelegde ringen; door de hals loopt een cilindrisch kanaal, waarvan de bovenste mond een opening vormt in de rand. Door dit kanaal liep de bronzen buis, waarmee de nu verloren gegane top aan dat voetstuk verbonden was. Dit voetstuk heeft van onderen geen bodem, maar wel een brede rand, en was waarschijnlijk bevestigd op een houten staf.

Hoog: 8,5 cm. Plaat VII.

Aangekocht uit particulier bezit. Inventaris: B. 1932/8. 19.

Vergelijk behalve de bij no. 31 genoemde analogieën: A. GODARD, *Bronzes du Luristan*, Pl. LI, no. 192, 194; ROSTOVITZ, *Some remarks on the Luristan bronzes*, Ipek, 1931, Tafel 2, no. 2; L. SPELEERS, *Nos bronzes perses*, *Bulletin des Musées Royaux d'Art et d'Histoire*, T. IV, 1932, p. 98, fig. 20; H. A. POTRATZ, *Luristanfunde*, Ipek 1941/42, Tafel 29, no. 21.

33. Bronzen paardenbit, bestaande uit een in het midden licht gebogen ronde staaf, waarvan de uiteinden naar beneden omgekruld zijn en een oog vormen, en twee wangplaten in de vorm van lopende paarden. De staaf loopt door een rond gat met plastische omlijsting in het midden van het dierenlichaam. De beide wangplaten zijn van dezelfde afmetingen en vertonen aan beide zijden hetzelfde reliëf. De paarden zijn zeer fraai gemodeleerd hun koppen zijn enigszins benedenwaarts gericht, hun halzen gebogen. Zij zijn en profiel voorgesteld en vlak behandeld. Hun ogen, oren, manen en bek zijn goed aangegeven, evenals ook hun schouders, knieschijven en hoeven. Zij dragen lange, tot op de grond reikende staarten en staan op een grondlijn. Op hun kop en achterlijf bevinden zich ogen voor de bevestiging van riemen, die de wangplaten onderling verbonden om de bek van het dier.

Lengte van de staaf: 15 cm. Plaat VIII.

De wangplaten zijn hoog: 10 cm en breed: 10 cm.

Geschenk van het Reuvensfonds. Inventaris: B. 1932/7. 1.

Vergelijk: *British Museum Quarterly*, Vol. VI, 1932, p. 79, Pl. XXIX c en e; *Illustrated London News*, 8 Juni 1929, p. 983, fig. 8 en 10 en 6 Sept. 1930, p. 389, fig. 7; L. LEGRAIN, *Luristan bronzes in the University Museum of Philadelphia*, Pl. XVI, no. 49-58; A. GODARD, *Bronzes du Luristan*, Pl. XLIV, no. 173; ST. PRZEWORSKI, *Luristan bronzes*, *Archaeologia* 88, Pl. LXXV, no. 15; L. SPELEERS, *Nos bronzes perses*, *Bulletin des Musées Royaux d'Art et d'Histoire*, T. III, p. 86-87, fig. 21 en 22; W. DEONNA, *Bronzes du Luristan*, *Genava*, T. X, 1932, p. 87, fig. 11.

34. Bronzen wangplaat in de vorm van een paard, afkomstig van een paardenbit. In het voorlichaam een rond gat met plastische omlijsting, bestemd voor de bevestiging van de staaf. Het stuk is alleen aan de voorzijde bewerkt; de achterzijde is uitgehold om brons te sparen en het gewicht van het bit te verminderen. Aan deze achterzijde zijn twee uitstekende pinnen aangebracht, misschien om een bekleding van leer aan te brengen, mogelijk ook om bij het aantrekken der teugels het dier beter in bedwang te kunnen houden. De voorzijde is grof gemodeleerd; de manen en de hoeven zijn goed aangegeven. Het dier draagt een halster om de hals, voorts een lange, tot op de grond reikende staart en staat op een grondlijn. Op kop en achterlijf twee ogen voor de bevestiging van riemen, die deze wangplaat over de bek van het dier heen verbonden met de andere.

Hoog: 8 cm; lang: 7,5 cm. Plaat VIII.

Aangekocht uit de kunsthandel. Inventaris: B. 1931/4. 11.

Vergelijk: *Illustrated London News* 6 Sept. 1930, p. 389; L. LEGRAIN, *Luristan bronzes in the University Museum of Philadelphia*, Pl. XVIII, no. 52, Pl. XIX, no. 53, Pl. XX, no. 55; *British Museum Quarterly*, Vol. VI, 1932, p. 79. Pl. XXIX c; A. GODARD, *Bronzes du Luristan*, Pl. XLII, no. 169; ROSTOVTZEFF, *Some remarks on the Luristan bronzes*, Ipek, 1931, p. 45-56, Taf. 4, no. 4; L. SPELEERS, *Nos nouveaux bronzes perses*, *Bulletin des Musées Royaux d'Art et d'Histoire*, T. IV, 1932, p. 95, fig. 15 D; *Sammlung Baron E. v. d. Heydt*, Wien, 1936, no. 158.

35. Bronzen wangplaat in de vorm van een steenbok, afkomstig van een paardenbit. In het voorlichaam een rond gat met plastische omlijsting, bestemd voor de bevestiging van een staaf. Het stuk is alleen aan de voorzijde bewerkt; de achterzijde is uitgehold om brons te sparen en het gewicht van het brons te verminderen. Aan de achterzijde zijn twee uitstekende pinnen aangebracht, als bij het voorgaande stuk. De voorzijde is goed gemodeleerd; de kop is zijwaarts gericht en draagt twee gebogen horens en afstaande oren. Het dier draagt een korte staart en staat op een grondlijn. Op kop en achterlijf twee ogen als bij het voorgaande stuk.

Hoog: 10 cm; lang 8,5 cm. Plaat VIII.

Aangekocht uit particulier bezit. Inventaris: B. 1932/8. 14.

Vergelijk: L. LEGRAIN, *Luristan bronzes in the University Museum of Philadelphia*, Pl. XIX, no. 54; *British Museum Quarterly*, Vol. VI, 1932, p. 79, Pl. XXIX e; *Illustrated London News*, 6 Sept. 1930, p. 389; ROSTOVTZEFF, *Some remarks on the Luristan bronzes*, Ipek, 1931, p. 45-56, Pl. 4, no. 3.

36. Bronzen teugelring, cirkelrond, bekroond met de kop van een steenbok en aan beide zijden voorzien van twee symmetrisch tegenover elkaar geplaatste liggende dieren. De karakteristieke trekken van de dieren zijn goed weergegeven. De kop van de steenbok heeft een lange snuit met plastisch aangegeven ogen en neusgaten; over het voorhoofd lopen drie horizontale lijnen om de overvloed van haar op die plaats aan te duiden; de kop draagt twee lange, puntige oren, waartussen in machtige bogen twee symmetrisch geplaatste grote, gebogen, brede horens oprijzen; over de gehele lengte zijn op deze horens schuin geplaatste groeven aangebracht om de natuurlijke groeven weer te geven; deze horens zijn zo ver benedenwaarts omgebogen, dat zij bijna een cirkel vormen; de uiteinden der horens raken aan de beide koppen der beide, op de zijden geplaatste dieren. Deze dieren hebben slechts twee poten; met hun klauwen klemmen zij zich vast aan de ring; zij hebben lange staarten, die aan het einde opwaarts omgekruld zijn; hun grote koppen hebben wijd geopende muilen en plastisch aangegeven oren en ogen; de lichamen zijn langgerekt en lenig weergegeven; deze figuren hebben de bedoeling leeuwen voor te stellen, die zich bukken voor een sprong. De gehele compositie wijst er op, dat het de bedoeling is, dat deze twee leeuwen de steenbok aanvallen.

Alleen de voorzijde van het stuk is bewerkt; de achterzijde, behalve de leeuwenstaarten, is geheel vlak gelaten. Aan de achterzijde bevindt zich, onder de kop van de steenbok, een groot oog ter bevestiging van dit versiersel aan zijn oorspronkelijke achtergrond.

Hoog: 10 cm; breed: 9 cm. Plaat VIII.

Aangekocht uit de kunsthandel. Inventaris: B. 1931/4. 7.

Vergelijk: *Illustrated London News*, 13 Sept. 1930, Pl. I; *British Museum Quarterly*, Vol. VI, 1932, p. 79, Pl. XXX b, Vol. IX, 1935, p. 94, Pl. XXIX b; St. PRZEWORSKI, *Luristan Bronzes*, *Archaeologia* 88, Pl. LXXIV, no. 12 en 13; A. GODARD, *Bronzes du Luristan*, Pl. XXXI, no. 114; ROSTOVTZEFF, *Some remarks on the Luristan bronzes*, Ipek, 1931, p. 45-56, Tafel 1, no. 5; L. SPELEERS, *Nos bronzes perses*, *Bulletin des Musées Royaux d'Art et d'Histoire*, T. III, 1931, p. 77, fig. 5; T. V, 1933, p. 87, fig. 18; *Sammlung Baron E. v. d. Heydt*, Wien, 1936, no. 161.

37. Bronzen teugelring, van hetzelfde type als het voorgaande stuk, alleen zijn de horens van de steenbok niet zo sterk gebogen en verheffen de beide leeuwen zich hoger op hun poten.

Hoog: 9 cm; breed: 10,8 cm. Plaat VIII.

Geschenk van het Reuvenfonds. Inventaris: B 1932/7. 10.

Vergelijk voor analogieën hierboven bij no. 36; bovendien: W. DEONNA, *Bronzes du Luristan, Genava* X, 1932, p. 93, fig. 13; H. A. POTRATZ, *Luristanfunde*, Ipek, 1941/42, Taf. 27, no. 8.

38. Bronzen ring van een paardentuig, versierd met een steenbok, die wordt aangevallen door een panter of leeuw. De steenbok is voorgesteld van rechts gezien en door zijn knieën gezakt, met lange hals en hoog opgerichte, naar voren gewende kop. De ogen, de neusgaten en de bek zijn plastisch aangeduid, de spitse oren naar achteren gericht. Op de kop twee symmetrisch geplaatste grote, gebogen, brede horens, die sterk gegroefd zijn. De panter of leeuw rust met de achterpoten op de ring en slaat de voorpoten in de borst van de steenbok; de lange staart van het dier is opwaarts omgekruld. Het lichaam is lang gerekt en lenig weergegeven; het linkeroog is plastisch aangeduid, de muil is wijd geopend in de richting van de kop van de steenbok. De achterzijde van het stuk is onbewerkt; alleen bevindt zich achter de hals van de steenbok een oog ter bevestiging.

Hoog: 9 cm; breed: 5,3 cm. Plaat IX.

Aangekocht uit de kunsthandel. Inventaris: B. 1931/4. 8.

Vergelijk: *British Museum Quarterly*, Vol. VI, 1932, p. 32, Pl. XV a; A. GODARD, *Bronzes du Luristan*, Pl. XXXII, no. 115.

39. Bronzen wangplaat, afkomstig van een paardenbit, bestaande uit twee V-vormig met elkaar verbonden paardekoppen met lange halzen, die elk voorzien zijn van een oogje; op het verbindingspunt van beide halzen een groot, rond gat, waardoor de bronzen staaf, die als bit dienst deed, liep. Op de koppen zijn ogen, oren en manen plastisch aangeduid. Het stuk is alleen aan de voorzijde bewerkt; aan de achterzijde vier uitsteeksels.

Hoog: 6,5 cm; breed: 8,7 cm. Plaat IX.

Aangekocht uit de kunsthandel. Inventaris: B. 1932/6. 2.

Vergelijk: A. GODARD, *Bronzes du Luristan*, Pl. XLV, no. 175; G. CONTENAU, *Bronzes du Luristan, Genava*, T. XI, 1933, p. 43, Pl. II.

40. Bronzen ring, vermoedelijk afkomstig van een paardentuig, aan de achterzijde plat en onbewerkt, aan de voorzijde van buiten naar binnen schuin oplopende en versierd met een reeks driehoekige ornamenten, gevuld met punten.

Middellijn: 8,3 cm; dik: 0,5 cm. Plaat IX.

Aangekocht uit particulier bezit. Inventaris: B. 1932/8. 16.

Vergelijk: L. SPELEERS, *Nos nouveaux bronzes perses*, fig. 16-17, *Bulletin des Musées Royaux d'Art et d'Histoire*, T. IV, Juli 1932, p. 96, fig. 17.

41. Bronzen pen, van boven uitlopende in een dunne, platte, ovaalvormige schijf, voorzien van een gedreven versiering in laag reliëf. De schijf draagt in het midden een bol uitgeslagen rozet met acht bladen, omgeven door een cirkel. Daaromheen de voornaamste versiering: een reeks van kegelvormige planten of bomen op stengel of stam, die onderling in groepen van drie onderaan verbonden zijn door holronde, gebogen lijnen. Juist onder de rozet wordt deze reeks onderbroken door een patroon van gegraveerde zigzaglijnen. Het geheel wordt omsloten door een ovaal in reliëf en door een ovaalvormig snoer van uitgeslagen puntjes. De schijf is aan de steel verbonden door een platte, ruitvormige knop. Volgens sommigen is deze speld een deel van de versiering van een wagen, volgens anderen een haar- of kleedspeld.

Lang: 25 cm; breed: 11,5 cm. Plaat IX.

Geschenk van het Reuvenfonds. Inventaris: B. 1932/7. 6.

Vergelijk: LEGRAIN, *Luristan bronzes in the University Museum of Philadelphia*, Pl. VI, no. 19, p. 14; *Illustrated London News*, 6 Sept. 1930, p. 390, fig. 16; GODARD, *Bronzes du Luristan*, Pl. XXXIV,

no. 143-146; L. SPELEERS, *Nos nouveaux bronzes perses*, *Bulletin des Musées Royaux d'Art et d'Histoire*, V, 1933, p. 88, fig. 19-22. Dergelijke spelden komen ook in Europa voor, verg. W. BURKART und E. VOGT (*Zeitschrift für Schweizerische Archäologie und Kunstgeschichte*, Band 6, 1944, Heft 2, S. 65-74, Tafel 15-16). *Die bronzezeitliche Scheibennadel von Mutta bei Fetters*.

42. Bronzen sierplaat, rechthoekig van vorm, met onderaan in het midden een kokertje, voorzien van een oogje aan de rechterzijde; in de koker de rest van een ijzeren pen, waarop de sierplaat bevestigd was en die nu afgebroken is. Binnen een omlijsting, die een nabootsing is van een dubbel snoer, bevindt zich een à jour bewerkte compositie, waarvan de as gevormd wordt door twee symmetrische, in tegengestelde richting boven elkaar geplaatste ornamenten, waarin wij, ondanks de sterke stilisering, de bovenlichamen of de koppen van een mythologische heros moeten zien; op deze ornamenten bevinden zich twee uitstekende knopjes. Aan weerszijden van de as twee figuren gevormd door de vóórlichamen van twee dieren (leeuwen?), aan elkander in het midden verbonden, eveneens symmetrisch geplaatst; de koppen hebben grote, plastische ogen; de klauwen der voorpoten grijpen in de omlijsting. Het geheel is een vereenvoudiging van de klassieke voorstelling in de decoratieve kunst van Loeristan: de heros, strijdende met twee wilde dieren. In overeenstemming met het streven naar symmetrie, dat door de hele compositie loopt, komen de verschillende elementen paarsgewijze voor en dragen er zo toe bij om de structuur van het voorwerp te versterken. Aan de bovenrand een reeks bolvormige knopjes. Het stuk vertoont een donkergroene patina en is aan de achterzijde vlak en onbewerkt. Aan de rechter benedenhoek is een stuk van de omlijsting afgebroken. Volgens sommigen zijn deze stukken haar- of kleedspelden, maar zowel hun gewicht als hun grootte strijden met zo'n gebruik. De ijzeren pen diende waarschijnlijk om hen op een houten staf te plaatsen en een koord liep dan door het kleine oog om hen beter te bevestigen; op grond daarvan houden anderen hen voor cultische standaarden of waardigheidsteken. Weer anderen beschouwen hen als amuletten ter bescherming van de huizen of van de doden in hun graven, maar vorm noch compositie stellen ons in staat iets te beslissen omtrent het doel, waarvoor zij gebruikt werden.

Lang: 8 cm; breed: 6 cm. Plaat IX.

Aangekocht uit de kunsthandel. Inventaris: B. 1948/9. 13.

Vergelijk: St. PRZEWORSKI, *Luristan bronzes*, *Archaeologia*, Vol. 88, 1940, Pl. LXXVI, no. 19 en p. 253; A. GODARD, *Bronzes du Luristan*, Pl. XXXVII en XXXVIII, no. 157-159; ROSTOVITZEFF, *Some remarks on the Luristan bronzes*, Ipek, 1931, p. 45-56, Tafel 1, no. 4 en 7; L. SPELEERS, *Nos nouveaux bronzes perses*, *Bulletin des Musées Royaux d'Art et d'Histoire*, T. V, 1933, p. 89, fig. 23; H. A. POTRATZ, *Luristanfunde*, Ipek, 1941/42, Tafel 27, no. 19.

43. Bronzen sierplaat, cirkelrond van vorm, met onderaan in het midden een kokertje, waarin een lange speld bevestigd was. Binnen een dubbele omlijsting bevindt zich een à jour bewerkte compositie, voorstellende een gestileerde heros, die met elk der beide handen een steenbok vasthoudt. Op het hoofd draagt de heros twee horens en aan elke zijde van het hoofd een haarkrul.

Lang: 8,5 cm. Plaat XV.

Aangekocht uit de kunsthandel. Inventaris: B. 1952/3. 2.

Vergelijk: A. GODARD, *Bronzes du Luristan*, Pl. XXXVI, no. 154.

Bij vergissing is dit stuk op Pl. XV omgekeerd geplaatst.

44-45. Twee bronzen paardebellen in de vorm van granaatappelen; bovenop een oogje ter bevestiging; binnenin bevinden zich twee bronzen kogeltjes om het geluid voort te brengen. De bellen bestaan uit opengewerkte bollen, de een met 10, de ander met 13 ribben.

Hoog: 8 cm en 9 cm. Plaat X.

Aangekocht uit particulier bezit. Inventaris: B. 1932/6. 3 en B. 1932/8. 5.

Vergelijk: L. LEGRAIN, *Luristan bronzes in the University Museum of Philadelphia*, Pl. XXVI, no. 60; A. GODARD, *Bronzes du Luristan*, Pl. XXIX, no. 107; L. SPELEERS, *Nos nouveaux bronzes perses*, *Bulletin des Musées Royaux d'Art et d'Histoire*, T. IV, 1932, p. 95, fig. 15 G en J.

Dergelijke paardebellen komen ook in Oud-Europa voor, verg. 39e *Jahrbuch der Schweizerischen Gesellschaft für Urgeschichte*, 1948, Tafel XIV, Abb. 2.

46-49. Vier bronzen beeldjes, voorstellende steenbokken, met hoge, gebogen horens, plastische ogen, kleine, rechtopstaande oren en kleine, puntige, rechtopstaande staarten. Om de hals een halsband en op de rug een oortje ter ophanging, dat hals en lichaam verbindt.

Hoog: 3,8 cm; 3,9 cm; 3,9 cm en 5,4 cm. Plaat X.

Aangekocht uit particulier bezit. Inventaris: B. 1932/8. 10-13.

Vergelijk: L. LEGRAIN, *Luristan bronzes in the University Museum of Philadelphia*, Pl. VII, no. 31; A. GODARD, *Bronzes du Luristan*, Pl. XXX, G-Q; L. SPELEERS, *Nos nouveaux bronzes perses*, *Bulletin des Musées Royaux d'Art et d'Histoire*, T. IV, 1932, p. 115, fig. 10; PRZEWORSKI, *Luristan bronzes*, *Archaeologia* 88, Pl. LXXVII, no. 31; H. A. POTRATZ, *Luristanfunde*, Ipek, 1941/42, Tafel 28, Abb. 24.

50. Bronzen beeldje, voorstellende een steenbok met hoge, gebogen horens, rechtopstaande oren en kleine, puntige, rechtopstaande staart.

Hoog: 4 cm. Plaat X.

Aangekocht uit de kunsthandel. Inventaris: B. 1948/6. 3.

Vergelijk voor analogieën hierboven no. 46-49.

Volgens opgave van de handelaar zou dit stuk uit Loeristan afkomstig zijn; dat is waarschijnlijk onjuist; mogelijk komt het uit Italië en dateert dan uit de ijzertijd.

51. Bronzen beeldje, voorstellende een jonge steenbok in lopende houding met korte horens, oren en staart.

Hoog: 5 cm; lang 5,5 cm. Plaat X.

Aangekocht uit de kunsthandel. Inventaris: B. 1947/8. 1.

52. Bronzen beeldje, bestaande uit de vóórlichamen van twee gehorende rammen; de ruggen waren oorspronkelijk verbonden door een oortje, dat nu afgebroken is.

Hoog: 2,8 cm; lang: 5,5 cm. Plaat X.

Aangekocht uit de kunsthandel. Inventaris: B. 1948/9. 7.

Vergelijk: L. SPELEERS, *Antiquités iraniennes*, *Bulletin des Musées Royaux d'Art et d'Histoire*, T. X, 1938, p. 40, fig. 13.

Volgens opgave van de handelaar zou dit stuk uit Loeristan afkomstig zijn; dit is waarschijnlijk onjuist; mogelijk komt het uit Italië en dateert dan uit de ijzertijd.

53-54. Bronzen beeldjes, voorstellende een vogel, waarschijnlijk een haan, pauw of fazant, met een grote kop, waarop een kam en voorts met een scherpe, gebogen snavel en grote, plastische ogen. Het vogellichaam vertoont verder een lange hals met halsband, korte poten en een uitgespreide staart. Hals en rug zijn verbonden door een oortje ter ophanging. Het stuk no. 53 is voorzien van enkele parallelle lijnen ter aanduiding van het verenkleed.

Hoog: 4 en 3 cm. Plaat X.

No. 53 Geschenk van het Reuvenfonds; Inventaris: B. 1932/7. 11.

No. 54 Aangekocht uit particulier bezit. Inventaris: B. 1932/8. 9.

Vergelijk: L. LEGRAIN, *Luristan bronzes in the University Museum of Philadelphia*, Pl. VII, no. 32; A. GODARD, *Bronzes du Luristan*, 1931, Pl. XXX, no. 109, A-E; St. PRZEWORSKI, *Luristan bronzes*, *Archaeologia* 88, Pl. LXXVII, no. 34; L. SPELEERS, *Nos nouveaux bronzes perses*, *Bulletin des Musées Royaux d'Art et d'Histoire*, T. IV, 1932, p. 115, fig. 9.

55. Bronzen armband, niet gesloten, met aan de uiteinden vier eenden, paarsgewijze tegenover en naast elkander geplaatst.

Middellijn: 8 cm. Plaat XI.

Aangekocht uit de kunsthandel. Inventaris: B. 1931/4. 9.

Vergelijk: *Illustrated London News*, 13 Sept. 1930, Pl. I; L. SPELEERS, *Nos nouveaux bronzes perses*, *Bulletin des Musées Royaux d'Art et d'Histoire*, T. IV, 1932, p. 99, fig. 23. Een dergelijke armband met twee hondekoppen aan elk uiteinde bij GODARD, *Bronzes du Luristan*, Pl. XXVIII, no. 91.

56. Zware bronzen armband, niet gesloten, met halfcirkelvormige doorsnede en met aan de uiteinden twee leeuwenkoppen.

Middellijn: 7,5 cm. Plaat XI.

Aangekocht uit de kunsthandel. Inventaris: B. 1948/9. 2.

Vergelijk: *Illustrated London News*, 6 Sept. 1930, p. 390, fig. 18 en 19; A. GODARD, *Bronzes du Luristan*, Pl. XXVII, no. 85 en Pl. XXVIII, no. 88.

57-58. Twee bronzen, open armbanden met ronde doorsnede; de beide uiteinden voorzien van een ingegrifte versiering van schuin geplaatste lijntjes.

Middellijn van beide: 9 cm. Plaat XI.

Geschenk van het Reuvenfonds. Inventaris: B. 1932/7. 4 en 5.

Vergelijk: St. PRZEWORSKI, *Luristan bronzes*, *Archaeologia* 88, Pl. LXXIX, no. 44; H. A. POIRATZ, *Luristanfunde*, Ipek 1941/42, Tafel 28, no. 25, Tafel 29, no. 26.

59. Bronzen armband, niet gesloten, vierkant van doorsnee; de beide stompe uiteinden, rond van doorsnee, zijn voorzien van een ingegrifte versiering van schuin geplaatste lijntjes.

Middellijn: 7 à 7,5 cm. Plaat XV.

Aangekocht uit de kunsthandel. Inventaris B. 1949/7. 4.

Voor analogieën zie hierboven bij 57-58.

60-61. Twee bronzen, open oorringen, elliptisch van vorm, waarop bij no. 60 vijf, bij no. 61 zes kogeltjes geplaatst zijn.

Middellijn van beide: 3,5 cm. Plaat XI.

Aangekocht uit particulier bezit. Inventaris: B. 1932/8. 3 en 4.

Vergelijk: A. GODARD, *Bronzes du Luristan*, Pl. XXIX, no. 98; L. SPELEERS, *Nos nouveaux bronzes perses*, *Bulletin des Musées Royaux d'Art et d'Histoire*, T. IV, 1932, p. 99, fig. 23 en T. V 1933, p. 90, fig. 28-29.

62. Bronzen armband, niet gesloten, met rechthoekige doorsnede en met aan de uiteinden twee dierenkoppen met lange bek en plat liggende oren (paarden of honden?).

Middellijn: 6,5 cm. Plaat XI.

Aangekocht uit de kunsthandel. Inventaris: B. 1948/9. 1.

Vergelijk: L. LEGRAIN, *Luristan bronzes in the University Museum of Philadelphia*, Pl. IX, no. 37; A. GODARD, *Bronzes du Luristan*, Pl. XXVIII, no. 89; L. SPELEERS, *Nos nouveaux bronzes perses*, *Bulletin des Musées Royaux d'Art et d'Histoire*, T. IV, 1932, p. 99, fig. 23.

63. Bronzen armband, niet gesloten, elliptisch van vorm, met ronde doorsnede en met aan de uiteinden twee dierenkoppen met lange bek, plat liggende oren, grote plastische ogen en manen (paarden?).

Middellijn: 6-8 cm. Plaat XI.

Aangekocht uit de kunsthandel. Inventaris: B. 1931/4. 10.

Vergelijk voor analogieën hier boven bij no. 62.

64. Bronzen armband, niet gesloten, met ronde doorsnede en met aan de uiteinden twee eenden, die de kop omgedraaid en de bek in de veren op de rug gestoken hebben; achter de eenden een ingegrifte lijnversiering.

Middellijn: 6, 7 cm. Plaat XI.

Aangekocht uit particulier bezit. Inventaris: B. 1932/8. 2.

Vergelijk: A. GODARD, *Bronzes du Luristan*, Pl. LXXVII, no. 84; L. SPELEERS, *Nos nouveaux bronzes perses*, *Bulletin des Musées Royaux d'Art et d'Histoire*, T. IV, 1932, p. 99; fig. 23; St. PRZEWORSKI, *Luristan bronzes*, *Archaeologia* 88, Pl. LXXIX, no. 46.

65. Bronzen armband, niet gesloten, met aan de uiteinden twee dierenkoppen en in het midden een vierkant plaatje.
Middellijn: 5 à 5,5 cm. Plaat II.
Aangekocht uit de kunsthandel. Inventaris: B. 1949/7. 3.
Vergelijk voor analogieën hierboven.
66. Bronzen, open armband met op de beide uiteinden twee liggende, gehoornde dieren.
Middellijn: 6 à 6,5 cm. Plaat XV.
Aangekocht uit de kunsthandel. Inventaris B 1951/1. 2.
Vergelijk: A. GODARD, *Bronzes du Luristan*, Pl. XXVIII, no. 94.
67. Bronzen, open armband met twee puntige uiteinden.
Middellijn: 7,8 cm. Plaat XV.
Aangekocht uit de kunsthandel. Inventaris: B. 1949/7. 5.
Vergelijk: L. SPELEERS, *Bulletin des Musées Royaux d'Art et d'Histoire*, T. IV, 1932, p. 99, fig. 23.
68. Open armband van verzilverd brons, bestaande uit twee op elkaar gelegde, getorste banden, die aan de uiteinden samengesmolten zijn. De uiteinden zijn afgeplat en hebben de vorm van slangenkoppen.
Middellijn: 5,5 à 6 cm. Plaat XV.
Aangekocht uit de kunsthandel. Inventaris: B. 1949/7. 6.
69. Bronzen versiersel van een paardentuig in de vorm van een wiel met zes spaken, waarvan één afgebroken is; op de rand twee tegenover elkaar geplaatste dierenkoppen.
Middellijn: 5 cm. Plaat XV.
Aangekocht uit de kunsthandel. Inventaris: B. 1950/8. 2.
Vergelijk: A. GODARD, *Bronzes du Luristan*, Pl. XXXVI, no. 153; LEGRAIN, *Luristan bronzes in the University Museum of Philadelphia*, Pl. VII, no. 26; L. SPELEERS, *Bulletin des Musées Royaux d'Art et d'Histoire*, T. IV, 1932, p. 103, no. 30.
70. Bronzen speld met een kop in de vorm van de kop van een steenbok met een sik; een der horens is afgebroken; onder deze kop steekt nog een dierenkop met grote oren uit de speld naar voren.
Lang: 19 cm. Plaat XII.
Aangekocht uit de kunsthandel. Inventaris: B. 1948/9. 11.
Vergelijk: *Illustrated London News*, 6 Sept. 1930, p. 390-391, fig. 13; A. GODARD, *Bronzes du Luristan*, Pl. XXXIII, no. 134.
71. Bronzen speld met een kop in de vorm van een vogel, waarschijnlijk een haan, pauw of fazant met een grote kop, waarop een kam.
Lang: 14,6 cm. Plaat XII.
Aangekocht uit de kunsthandel. Inventaris: B. 1948/9. 9.
72. Bronzen speld met een kop in de vorm van een gevleugeld dier met wijd open gesperde muil en grote oren, waartussen een hoorn omhoogsteekt; het benedengedeelte van de speld is afgebroken.
Lang: 10 cm. Plaat XII.
Aangekocht uit de kunsthandel. Inventaris: B. 1948/9. 10.
73. Bronzen speld met een eivormige, à jour bewerkte kop, met vier ribben, die in het midden onderling door een band verbonden en met een lijnenornament versierd zijn; boven de kop nog een klein schijfvormig knopje, onder de kop twee bandvormige versieringen.
Lang: 15,3 cm. Plaat XII.
Aangekocht uit particulier bezit. Inventaris: B. 1932/8. 7.
Vergelijk: L. LEGRAIN, *Luristan bronzes in the University Museum of Philadelphia*, Pl. IV, no. 22; St. PRZEWORSKI, *Luristan bronzes*, *Archaeologia* 88, Pl. LXXVIII, no. 36; L. SPELEERS, *Nos bronzes*

perses, *Bulletin des Musées Royaux d'Art et d'Histoire*, T. IV, 1932, p. 101, fig. 26; T. X, 1938, p. 42, fig. 15.

74. Bronzen speld met een bolvormige, à jour bewerkte kop met vijf ribben, die met een lijnenornament versierd zijn; boven aan de kop nog een klein schijfvormig knopje, onder de kop een oogje en twee handvormige versieringen.

Lang: 18,5 cm. Plaat XII.

Aangekocht uit particulier bezit. Inventaris: B. 1932/8. 6.

Vergelijk: A. GODARD, *Bronzes du Luristan*, Pl. XXXIII, no. 140; L. SPELEERS, *Nos nouveaux bronzes perses*, *Bulletin des Musées Royaux d'Art et d'Histoire*, T. IV, 1932, p. 101, fig. 26; H. A. POTRATZ, *Luristanfunde aus dem Mainzer Zentralmuseum*, Ipek, 1941/42, S. 46, Abb. 11 en 12 en Tafel 27, no. 13.

75-76. Twee bronzen spelden met een kop in de vorm van een eend; onder de kop een aantal bandvormige versieringen, van elkander gescheiden door groeven; daaronder een versiering van ingegrifte lijnen.

Lang: 21,7 cm. Plaat XII.

Aangekocht uit de kunsthandel. Inventaris: B. 1931/4. 14 en 15.

Vergelijk: *Illustrated London News*, 6 Sept. 1930, p. 390-391, fig. 13; A. GODARD, *Bronzes du Luristan*, Pl. XXXIII, no. 137; St. PRZEWORSKI, *Luristan bronzes*, *Archaeologia* 88, Pl. LXXVIII, no. 35; W. OTTO, *Handbuch der Archäologie*, Erster Tafelband, München, 1939, Tafel 163, no. 2 en 3; H. A. POTRATZ, *Luristanfunde aus dem Mainzer Zentralmuseum*, Ipek, 1941/42, S. 46, Abb. 14.

77-80. Vier bronzen spelden met een kop in de vorm van de kop van een steenbok met lange bek, plastische ogen, grote oren, gebogen horens en langgerekte hals; onder de kop een bandvormige versiering.

Lang: 15,7 cm; 16,1 cm; 16,3 cm; 18 cm. Plaat XII.

Aangekocht uit de kunsthandel (nr. 77-79) en uit particulier bezit (no. 80). Inventaris: B. 1948/9. 8, B 1931/4. 13 en 12, B 1932/8. 8.

Vergelijk: *Illustrated London News*, 6 Sept. 1930, p. 390-391; fig. 13; A. GODARD, *Bronzes du Luristan*, Pl. XXXIII, no. 123 en 133; St. PRZEWORSKI, *Luristan bronzes*, *Archaeologia* 88, Pl. LXXVIII, no. 37; L. LEGRAIN, *Luristan bronzes in the University Museum of Philadelphia*, Pl. IV, no. 18; L. SPELEERS, *Nos nouveaux bronzes perses*, *Bulletin des Musées Royaux d'Art et d'Histoire*, T. IV, 1932, p. 101, fig. 26; H. A. POTRATZ, *Luristanfunde aus dem Mainzer Zentralmuseum*, Ipek, 1941/42, S. 46, Abb. 15.

81. Hoge bronzen vaas op platte, schijfvormige voet, met eivormige buik en hoge hals met wijde opening; de overgang van de buik naar de hals wordt gevormd door een brede, platte, scherp afgesneden schouder, de hals is enigszins holronde.

Hoog: 11,5 cm. Plaat XIII.

Aangekocht uit de kunsthandel. Inventaris: B. 1948/9. 4.

Vergelijk: St. PRZEWORSKI, *Luristan bronzes*, *Archaeologia* 88, Pl. LXXX, no. 52.

82. Bronzen vaasje met bolle bodem, zakvormige buik, een hoge, holronde hals met wijde opening; de overgang van de buik naar de hals wordt gevormd door een profielband, die onder de schouder rondom de vaas loopt. Op de buik een antieke restauratie, bestaande uit een rechthoekig bronzen plaatje, bevestigd met vier kleine klinknagels.

Hoog: 8,3 cm; middellijn: 10,5 cm. Plaat XIII.

Aangekocht uit de kunsthandel. Inventaris: B. 1940/4. 2.

Vergelijk: St. PRZEWORSKI, *Luristan bronzes*, *Archaeologia* 88, Pl. LXXX, no. 50; L. SPELEERS, *Nos nouveaux bronzes perses*, *Bulletin des Musées Royaux d'Art et d'Histoire*, T. IV, 1932, p. 118, fig. 16; T. V, 1933, p. 91, fig. 42.

83. Bronzen vaasje met bolle bodem, zakvormige buik en hoge, holronde hals met wijde opening; de overgang van de buik naar de hals wordt gevormd door een profielband, die onder de schouder rondom de vaas loopt en versierd is met enkele ingegrifte parallelle horizontale lijnen.

Hoog: 6,1 cm; middellijn: 8 cm. Plaat XIII.

Aangekocht uit de kunsthandel. Inventaris: B. 1947/7. 1.

Vergelijk voor analogieën hierboven bij no. 82; bovendien: H. A. POTRATZ, *Luristanfunde*, Ipek, 1941/42, S. 55, Abb. 28; A. GODARD, *Bronzes du Luristan*, Pl. 59, no. 217; PAUL FOSSING, *Glass vessels before glass blowing*, Kopenhagen, 1940, Afb. 25, p. 39.

84-85. Twee bronzen vazen met hoge, holronde hals en wijde opening met naar buiten omgebogen rand; de overgang van de hals naar de wijde buik wordt gevormd door een brede, aflopende schouder; no. 85 vertoont op de overgang van hals naar schouder twee ringvormige, uitgeslagen verhogingen; de wand van de wijde buik bestaat uit twee bol uitgeslagen gedeelten, het bovenste hoger dan het onderste, van elkander gescheiden door een ringvormige insnoering; no. 84 heeft een bolle bodem, no. 85 een platte, schijfvormige voet.

Hoog: 7,5 cm; middellijn: 10 cm. Plaat XIII.

No. 84 geschenk van de heer Alfandari. Inventaris: B. 1932/6.4.

No. 85 aangekocht uit de kunsthandel. Inventaris: B. 1948/9. 3.

Vergelijk: St. PRZEWORSKI, *Luristan bronzes*, *Archaeologia* 88, Pl. LXXX, no. 51.

86-87. Twee hoge, holronde bronzen bekers met ringvormige voet.

Hoog: 7,5 en 8 cm. Plaat XIII.

Aangekocht uit de kunsthandel. Inventaris: B. 1948/5 en 6.

Vergelijk: L. SPELEERS, *Nos nouveaux bronzes perses*, *Bulletin des Musées Royaux d'Art et d'Histoire*, T. V, 1933, p. 91, fig. 38-41; T. X, 1938, p. 43, fig. 20.

88. Bronzen kannetje met wijde buik, bolle bodem, hoge holronde hals en wijde opening, met naar buiten gebogen rand; de overgang van hals naar buik wordt gevormd door een ringvormige, uitgeslagen verhoging; de rand is aan de buik verbonden door een bandvormig oor, waarop een vogel met een kam op zijn grote kop (waarschijnlijk een haan).

Hoog: 13 cm; middellijn: 10 cm. Plaat XIV.

Geschenk van het Reuvensfonds. Inventaris: e 1939/9. 1. Volgens de handelaar, van wien het gekocht is, zou dit stuk gevonden zijn aan de oever van de Maas tegenover Grave in de gemeente Overasselt en zou het Frankisch zijn; deze opgaven moeten vals zijn, het stuk is afkomstig uit Loeristan.

Vergelijk: *Illustrated London News*, 6 Sept. 1930, p. 391, fig. 22.

89. Bronzen kannetje met brede tuit, hoge, holronde hals, wijde buik en platte, schijfvormige bodem; de overgang van hals naar buik wordt gevormd door een brede, aflopende schouder; de wijde opening heeft een naar buiten gebogen rand; de rand is aan de buik verbonden door een breed, bandvormig oor, dat aan de rand bevestigd is door twee kleine klinknagels en aan de buik door drie klinknagels met grote, halfbolvormige knoppen.

Hoog: 11,8 cm. Plaat XIV.

Aangekocht uit de kunsthandel. Inventaris: B. 1940/4. 1.

90. Bronzen vaasje, bolvormig met bolle bodem en hoge, wijde hals; op het midden van de hals een horizontale, naar buiten uitgeslagen band.

Hoog: 7,8 cm. Plaat XV.

Aangekocht uit de kunsthandel. Inventaris: B. 1949/7. 2.

91. Bronzen bakje op schijfvormige voet, met naar buiten omgebogen rand. Aan de rand een kleine antieke reparatie; onder de schouder een horizontale, naar buiten uitgeslagen profielband.

Hoog: 5,2 à 5,5 cm; middellijn 9,5 cm. Plaat XV.

Aangekocht uit de kunsthandel. Inventaris: B. 1949/7. 1.

92. Grote bronzen schenkan of plengvaas, bestaande uit twee delen; het eerste deel wordt gevormd door de eigenlijke vaas met bolvormige buik, platte, schijfvormige bodem, brede,

aflopende schouder en hoge, holronde hals met wijde opening en brede, naar buiten uitstaande rand; voor op de buik is een gebogen, tongvormige bronzen plaat bevestigd door middel van drie bronzen klinknagels; het andere deel wordt gevormd door een groot, zakvormig aanhangsel, dat een groot, rond gat in de achterzijde van de buikwand van de vaas bedekt; dit zakvormig aanhangsel is elliptisch van doorsnede, heeft een versiering van ingegrifte spiralen en lijnen, die een leeuwenkop bedoelen na te bootsen en heeft van boven een hoge, trechtervormige hals, die bovenaan naar buiten toe overgaat in een lange, open, naar het einde toe zich vernauwende tuit. De beide delen zijn aan elkander gehecht door een reeks van negen, in een kring rondom de voet van het aanhangsel geplaatste klinknagels met grote, halfbolvormige koppen. Deze vaas diende als schenkan of plengvaas (*décanteur*) en het aanhangsel met de lange tuit diende om bij het schenken of plengen het toevloeien van de vloeistof te regelen en te vertragen.

Hoog: 14,5 cm; lang: 35 cm; breed: 15 cm. Plaat XIV.

Aangekocht uit de kunsthandel. Inventaris: B. 1932/6. 1.

Vergelijk: *Illustrated London News*, 17 Jan. 1931, p. 89 en 6 Sept. 1930, p. 390, fig. 17; A. GODARD, *Bronzes du Luristan*, Pl. LX, no. 220 en 221; L. SPELEERS, *Nos nouveaux bronzes perses*, *Bulletin des Musées Royaux d'Art et d'Histoire* T. IV, 1932, p. 118-119, fig. 17 en 18, T. V, 1933, p. 93, fig. 47; W. Otto, *Handbuch der Archäologie, Erster Tafelband*, München, 1939, Tafel 163, no. 7; H. A. POTRATZ, *Luristanfunde*, Ipek 1941/42, Tafel 28, no. 29.

93. Grote bronzen schenkan op hoge voet, bestaande uit twee delen. Aan het eerste deel, de eigenlijke kan, is het tweede deel bevestigd: een ellipsvormig uitsteeksel, dat van boven uitloopt in een lange, open tuit. Beide delen zijn aan elkaar gehecht door een reeks bronzen klinknagels.

Hoog: 8 cm; lang: 27 cm. Plaat XV.

Aangekocht uit de kunsthandel. Inventaris: B. 1953/5. 1.

Vergelijk: A. GODARD, *Bronzes du Luristan*, Pl. LX, no. 219.

PLATEN I-XV

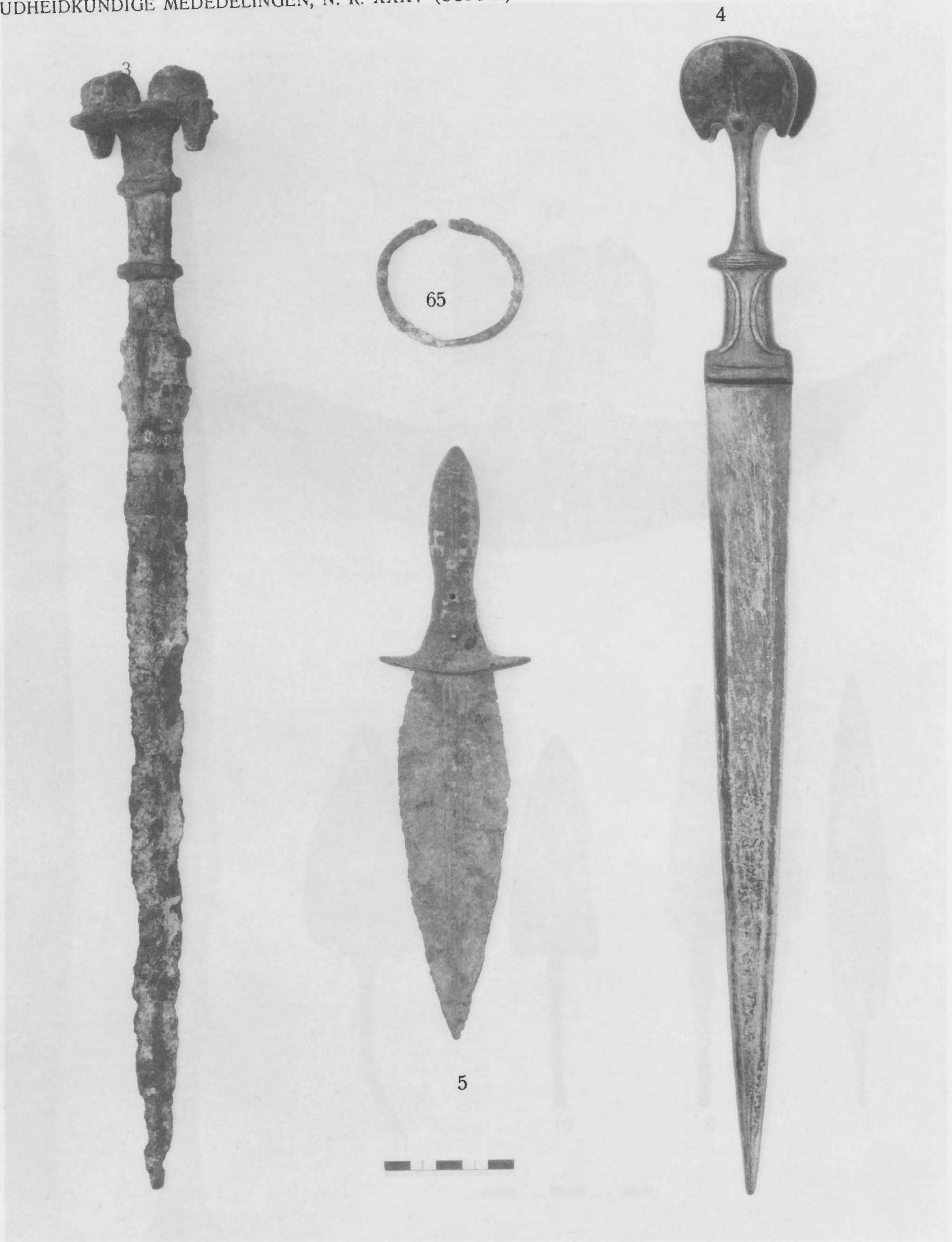

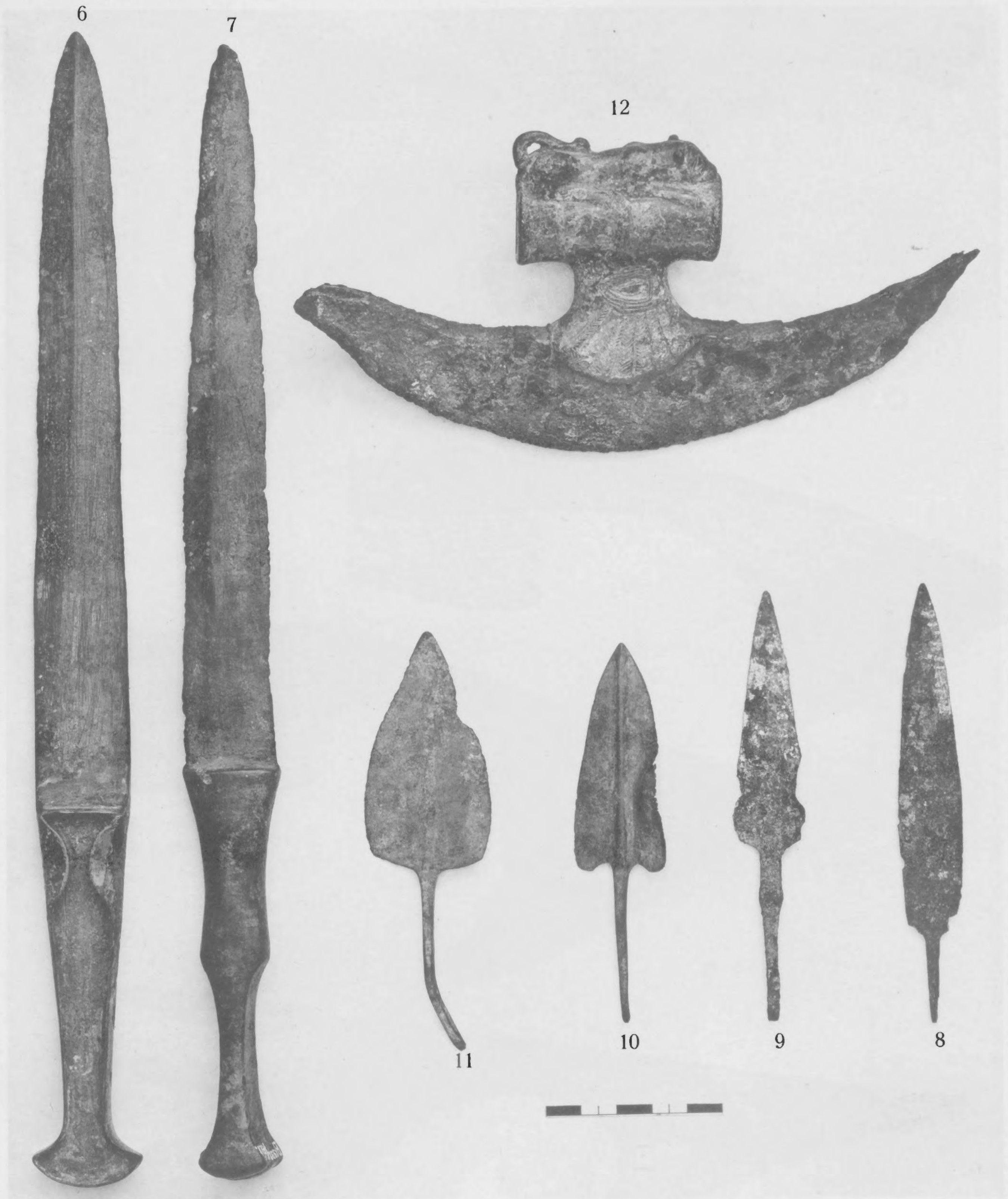
1

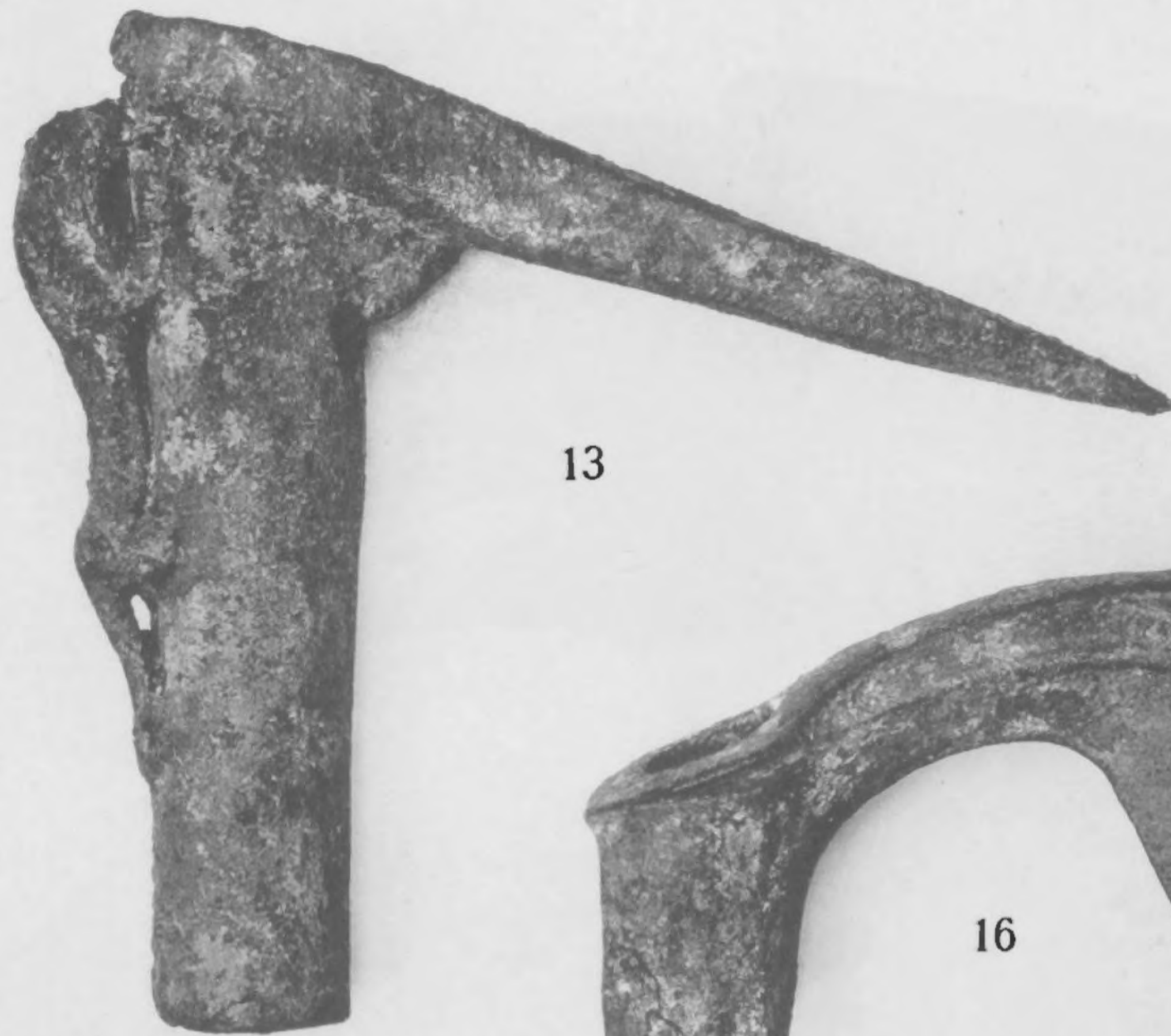

2

13

14

16

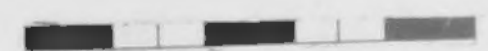
18

17

15

19

20

21

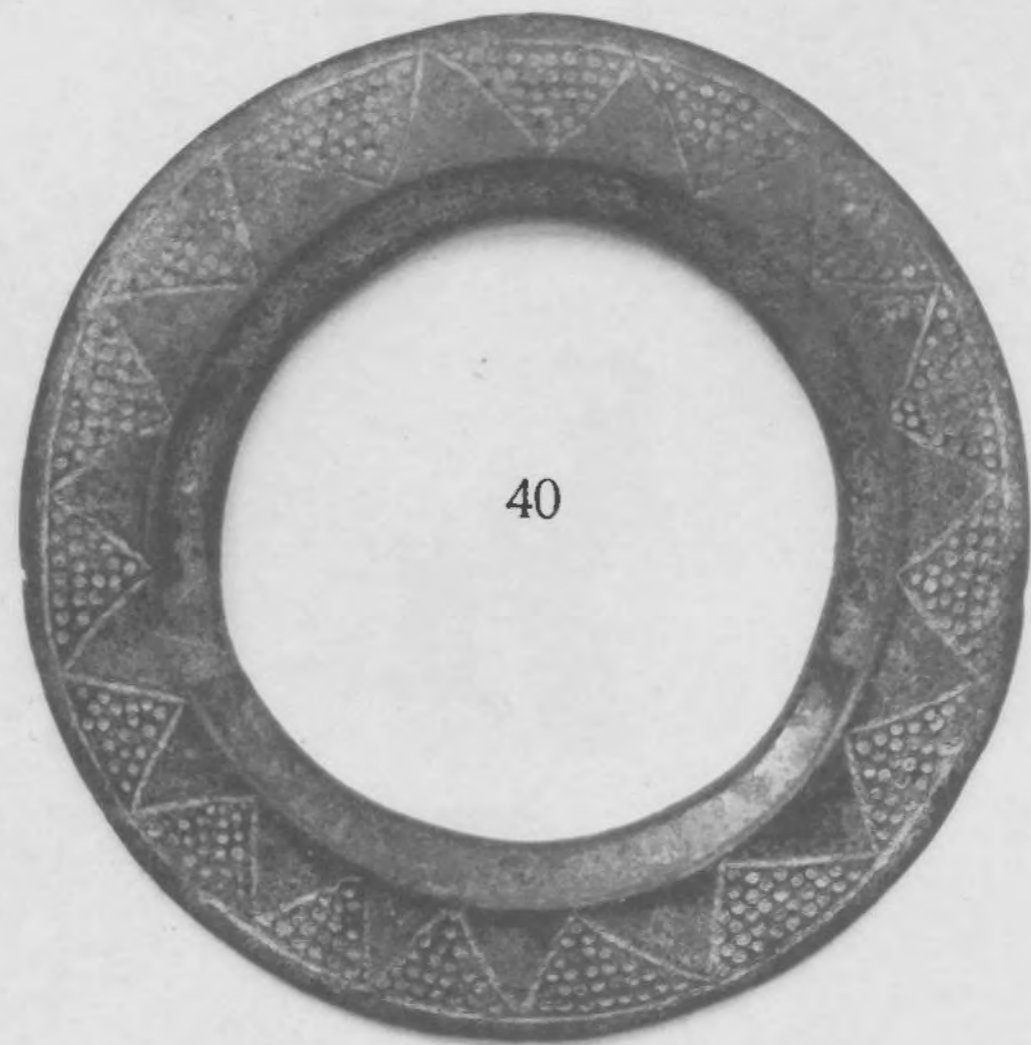

41

42

40

38

39

44

45

46

47

50

48

49

52

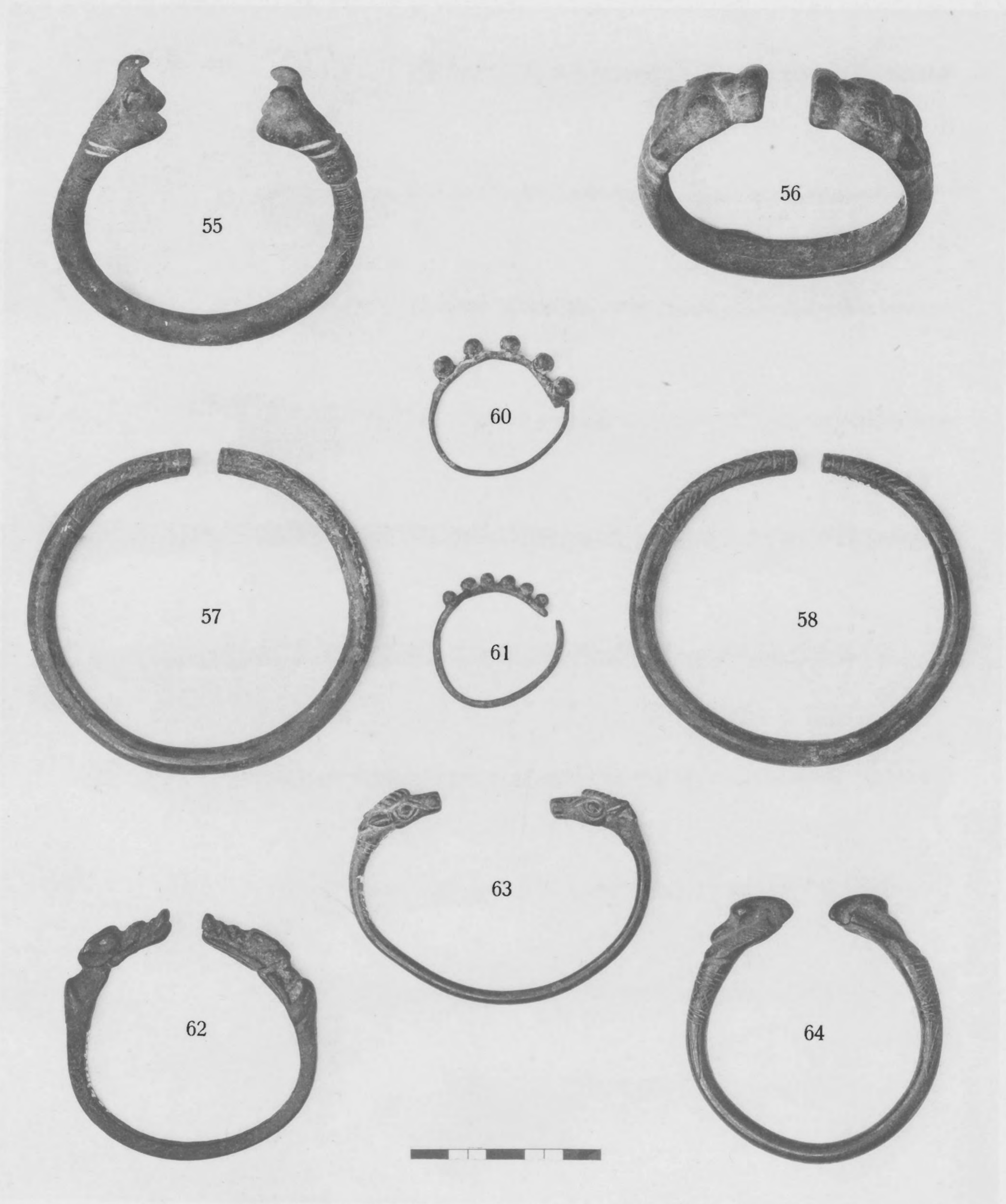
53

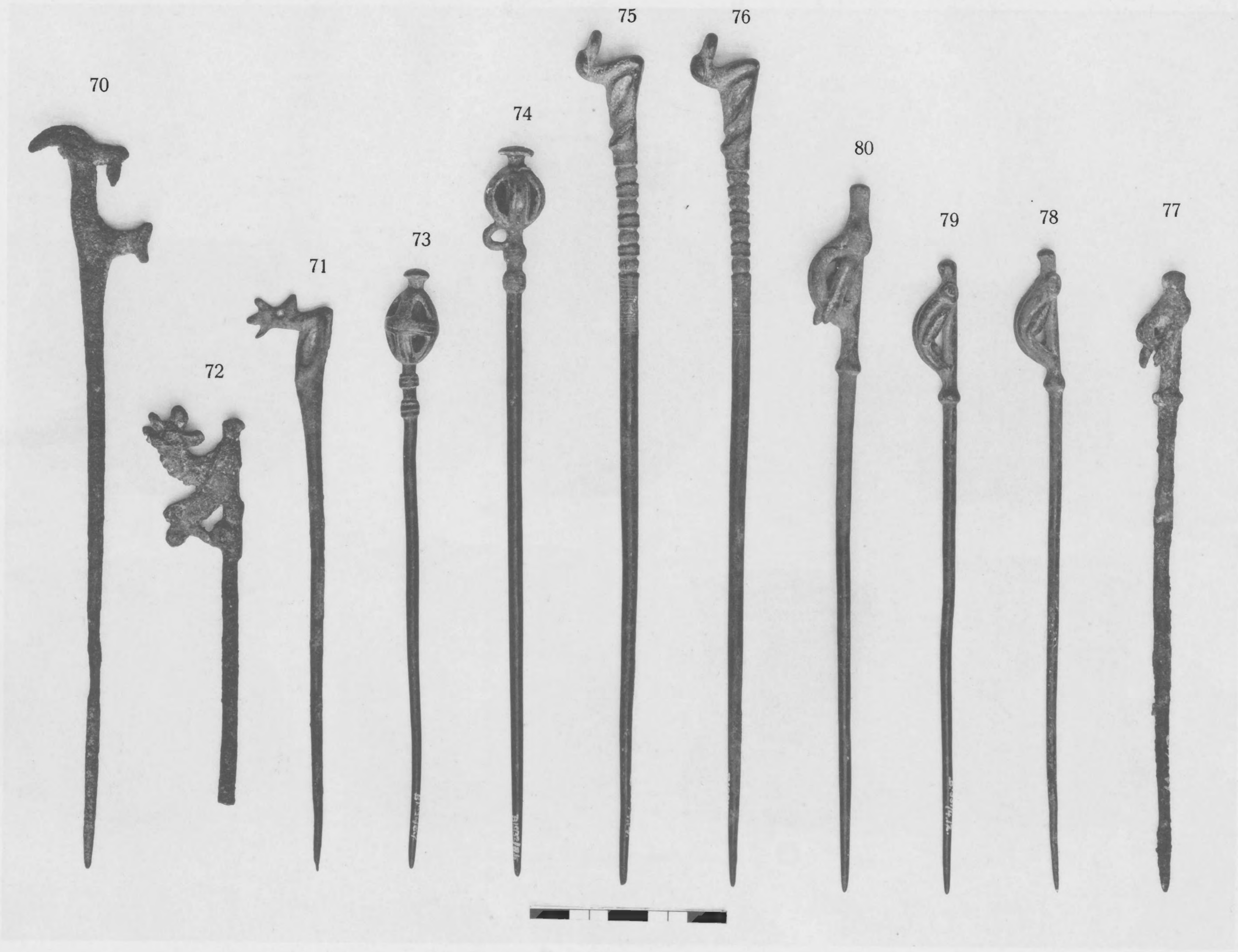

54

51

70

72

71

73

74

75

76

80

79

78

77

82

81

83

84

85

86

87

92

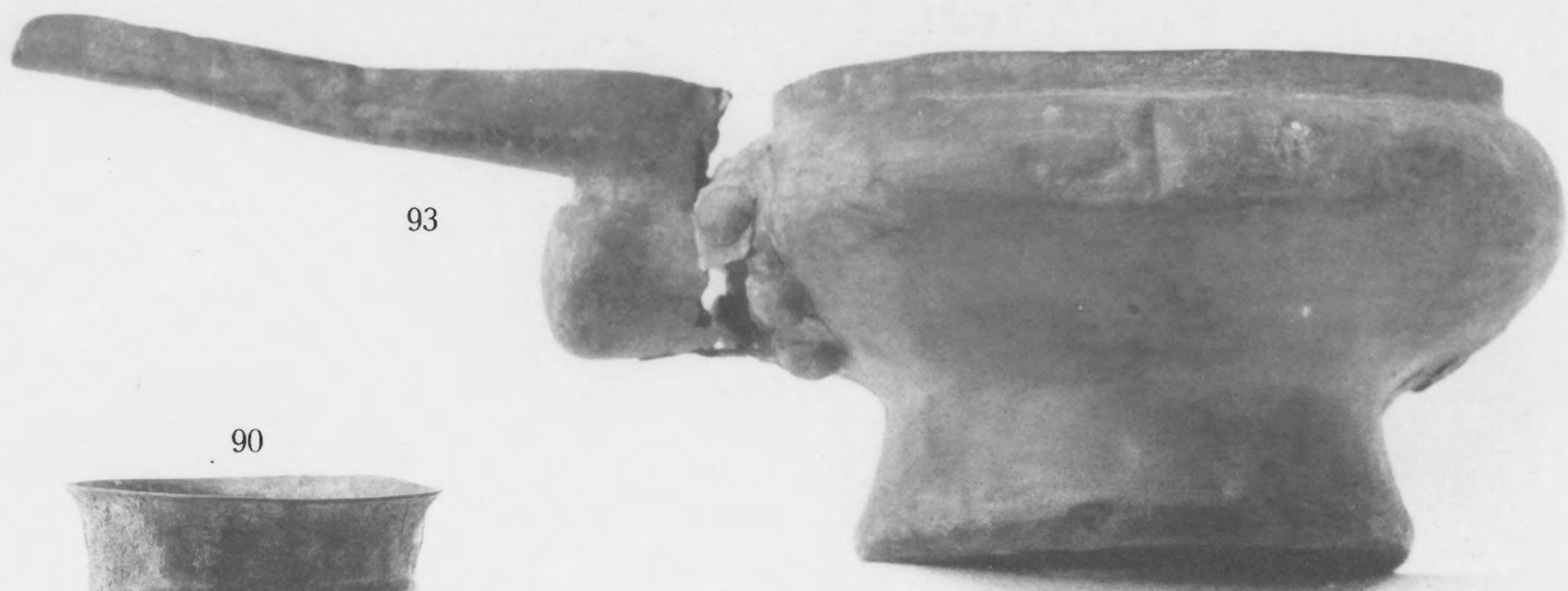

88

89

93

90

91

43

69

66

67

59

68

PAN 048 545 570